

DUŠANA FINDEISEN

Koraki v prostovoljstvo
Naredimo jih skupaj na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani

Theory and Practice of Voluntary Work
at Third Age University of Ljubljana

*Starejši dajejo
svoj čas, izkušnje, znanje in kulturo
na razpolago le, če čutijo, da družba njihovo
darovanje želi, sprejme in ceni*

Mojim starejšim študentom in sodelavcem ...

KAZALO

Predgovor namesto uvoda

Poglavje prvo: O staranju prebivalstva, starejših, njihovem izobraževanju in delovanju

O staranju prebivalstva in izobraževanju starejših
Starejši, njihov položaj v družbi in individualna identiteta
Dejavna vpletenost starejših v svoje življenje in življenje drugih
Izobraževanje za učinkovito prostovoljno sodelovanje starejših prebivalcev v odločanju glede reči lokalne skupnosti

Poglavje drugo: Skupnost, starejši prostovoljci in njihovo delo

Skupnost in njene značilnosti
Opredelitev in značilnosti prostovoljstva in starejši prostovoljci
Značilnosti prostovoljcev in njihovi motivi za delo
Pomen in primeri prostovoljnega dela starejših ter prostovoljske organizacije

Poglavje tretje: Prostovoljstvo starejših na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani

Konstruiranje sebe in okolja v prostem času
Zasnova zamisli o kulturnih mediatorjih v javnih ustanovah - kulturni mediatorji v bolnišnici
Primeri prostovoljskih programov

Sklepna beseda in povzetek

Summary

Kazalo pojmov in imen

Literatura in viri

PREDGOVOR NAMESTO UVODA

Prostovoljstvo je nedvomno imelo, in z nastankom nove civilne družbe je znova dobilo, pomembno vlogo na slovenskih tleh. S tem v zvezi nam najprej sežejo v misel čitalnice, prosvetiteljska društva, samoupravne hranilnice, zadruga in druge organizacije naših prednikov. Po daljši prekinitvi, ki je sledila letu 1942, ko so bila pod italijansko okupacijo društva, z izjemo gasilskih, ukinjena, smo danes priča optimizmu ljudi in razcvetu prostovoljskih dejavnosti, v katere se vključujejo različni rodovi, od mladih do starih. Nič nenavadno ni, če smo zdaj še bolj začutili nujo, da prostovoljstvo približamo starejšim in vsem, ki jih področje prostovoljstva starejših zanima.

To delo smo namenili temu, da si prihodnji starejši prostovoljci pridobijo osnovno znanje o prostovoljstvu, da dobijo vedenje o polju in načinu prostovoljskega delovanja, da se spoznajo z idejami in vrednotami prostovoljstva in se nanj pripravijo. Še več! Delo je namenjeno tudi spoznavanju starejšega človeka, njegovega psihološkega položaja in položaja, ki ga ima danes v družbi.

Nazadnje pa smo želeli s tem delom dati mesto nekaterim prav posebnim prostovoljskim dejavnostim na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani, tistim, ki so zrasle iz želje, narediti učenje in izobraževanje starejših odraslih in posledice teh dejavnosti vidnejše za oči vseh generacij. Zaman je bilo namreč, da smo pred tem leta dolgo poudarjali, da se z izobraženimi starejšimi spreminja življenje, ne le njih samih, marveč vseh generacij in vse družbe; da njihovo učenje podpira lokalni razvoj, saj se delovanje slehernega študijskega krožka izteče v publikacije, raziskave, študije, dogodke, nove dejavnosti, novo delo v dobro posameznega lokalnega okolja. Vedeli smo namreč, da če bo izobraževanje in znanje starejših neposredno v pomoč drugim rodovom, denimo rodovom zaposlenih odraslih, tedaj bo tudi izobraževanje starejših bolje prepoznano in bolj cenjeno in tedaj se bodo zaposleni odrasli, ki bodo vključeni v skupno delo in skupno izobraževanje, torej skupaj s starejšimi prostovoljci v javnih ustanovah, spremenili in spreminjale se bodo njihove ustanove, podjetja ali organizacije.

Na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani smo misel o izobraževanju starejših za prostovoljstvo pestovali dlje časa. Začetki segajo že v leto 1984, ko smo pričeli ustanovitelji te univerze in njeni prvi študenti tudi sami delati prostovoljno, s čimer smo postavili temelje zdajšnji Slovenski univerzi za tretje življenjsko obdobje in seveda Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani. Takrat so nas znanci, pa tudi prijatelji, obravnavali kot nekaj silno nenavadnega. Kot ljudi, ki jim sicer »gredo vsa priznanja«, pa vendar bi bilo bolje, ko bi svoje sposobnosti in znanje kako drugače in bolje uporabili. Razumljivo! Prostovoljstvo je bilo takrat omejeno na posamezne redke humanitarne organizacije in nekatera, predvsem športna in stanovska društva. Mnogi so ga povezovali s povojnim obdobjem in prostovoljnimi, pa vendar obveznimi delovnimi brigadami. Prostovoljstvo, tisto, v katerem je skupina posameznikov ali en sam človek odgovoren za to, da potrebe drugih zazna, da si pridobi potrebno znanje in spretnosti, da navduši, pridobi in med seboj poveže somišljenike, delo organizira, ga izvede skupaj z drugimi, ugotovi, kaj je dobro in kaj bi bilo treba opraviti bolje, in ob tem raste, je bilo redko.

Sprva smo razmišljali o tej monografiji iz potrebe, ki se je pokazala pri našem delu, kajti univerza se je hitro razvijala. Ni bilo več dovolj nuditi starejšim možnosti izobraževanja. Delo s starejšimi študenti je odpiralo vpogled v široko razprto pahljačo potreb starejših ljudi. Odveč je bilo razmišljati, da bodo vse te potrebe zadovoljile država in njene institucije. Odveč je bilo pričakovati, da bodo vprašanja starejših ljudi reševali drugi rodovi, kot je odveč upati, da lahko kdo drugemu zares pomaga živeti. Živeti mora sam iz svojih moči in svojega znanja.

Tudi število starejših in upokojenih je nezadržno raslo, tako zelo, da danes starejši človek ne more več upati, da ga bodo druge generacije podpirale in vzdrževale. Celo solidarnostna, socialna in ekonomska pravica, ki jo imenujemo pokojnina, je zdaj postala vprašljiva. Vprašanje: *Kaj mi drugi dolgujejo?* mora starejši človek zdaj nadomestiti z drugačnim vprašanjem: *Kaj lahko storim za svoje sovrstnike in druge generacije? Kaj lahko prispevam k razvoju skupnosti?* Ob tem pa se neizogibno postavi še eno vprašanje: *Kje in kako se dejavnega in prostovoljnega, organiziranega prispevanja za skupnost lahko naučim?*

Spodbudo načrtnemu razvoju prostovoljstva na univerzi za tretje življenjsko obdobje smo dobili predvsem v evropskem projektu LACE, kjer smo se ukvarjali z dejavnim državljanstvom in kasneje v projektu *Kultura starejših, popotnica mlajšim* in ob pomoči Norveškega finančnega mehanizma, projekta, ki ga je vodila umetnostna zgodovinarica Rajka Bračun.

Zamisel o tej monografiji in izobraževanju za starejše prostovoljce je zorela tudi v stiku s sodelavci Slovenske Filantropije ter ob avtoričinih študijskih obiskih v Edinburghu in Londonu, kjer je dlje časa preživela v sodelovanju s strokovnjaki Nacionalnega sveta za prostovoljno delo in pri njenem delu izvedenke AGE Platform Europe v skupini za zaposlovanje in izobraževanje starejših.

Takrat se je avtorica ovedla nekaterih značilnosti prostovoljstva starejših, značilnosti, ki jih družijo z drugimi rodovi, pa jih od njih tudi ločujejo.

Zamisel o tej monografiji o prostovoljstvu starejših pa je nazadnje resnično postala uresničljiva šele ob denarni in predvsem moralni podpori *Mestne občine Ljubljana*. Upamo, da bomo s tem delom upravičili njeno zaupanje.

V Ljubljani, september 2012

Avtorica

POGLAVJE PRVO: O STARANJU PREBIVALSTVA, STAREJŠIH, NJIHOVEM IZOBRAŽEVANJU IN DELOVANJU

1.1. O STARANJU PREBIVALSTVA IN IZOBRAŽEVANJU STAREJŠIH

Ko govorimo o izobraževanju starejših odraslih, imamo v mislih različne ciljne skupine starejših in ne zgolj eno samo. Govorimo o njihovem *izobraževanju za življenje, delo in prostovoljno delo*. Posebej nas zanima izobraževanje starejših odraslih za dejavno staranje v dolgem prehodnem obdobju, imenovanem *čas med delom, upokojitvijo in starostjo*. V tem času so mnogi starejši tudi prostovoljci, če je le družbeno okolje njihovo delo pripravljeno sprejeti in ceniti. Pravimo, da je prostovoljstvo starejših za družbo dejavnost neprecenljive vrednosti. Če je temu tako, tedaj moramo to področje, tako kot druga za družbo pomembna področja, podpreti z *izobraževanjem, svetovanjem, raziskovanjem*. Na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani to vemo in na vseh imenovanih področjih tudi delujemo. Prvi v Evropi smo tudi uvedli integrirano *svetovanje za dejavno staranje*, kajti brez vzorov in modelov dejavnega staranja, brez ustvarjanja organizacij in priložnosti za omogočanje prostovoljnega dela, dejavnega staranja ni moč pričakovati.

Koncept prehodnega obdobja, postopnega pomikanja v starost, ustreza post-moderni družbi, kjer ni jasnih meja med življenjskimi obdobji. V tem času ljudje v poznejših letih življenja opravljajo plačano delo, se s trga dela umaknejo, se nanj (občasno) vračajo, se izobražujejo in seveda delajo prostovoljno.

Od prebivalstvenih sprememb k izobraževanju in dejavnemu staranju v poznejših letih življenja

Naslednje trditve je dobro imeti v mislih, ko bomo razmišljali o starajoči se družbi in o tem, kako se ob tem dejstvu spremeniti.

Staranje prebivalstva je civilizacijski dosežek, ne spodrseljaj, kot pravi Ana Krajnc. Staranje prebivalstva nas ne ogroža.

Staranje prebivalstva je priložnost za to, da se spremenimo, je priložnost za razvoj.

V luči teh trditev sprejmimo podatke in projekcije. Staranje prebivalstva bi seveda bilo ogrožajoče in bi bilo težava, če ne bi pristali na številne in nujne spremembe.

Seveda pa leta 2060 starejši nad 65 let, torej 30 % prebivalstva, najverjetneje ne bo moglo živeti kot obrobna (proč od glavnega toka družbenega dogajanja in procesov odločanja) in vzdrževana

skupina (odvisna od solidarnostne pogodbe med generacijami, od zmožnosti in prispevkov mlajših generacij). Zato je potrebno že danes spodbujati in omogočiti sodelovanje starejših v družbi tako v obliki smiselnega preživljanja prostega časa, v obliki izobraževanja, plačanega dela, prostovoljnega dela. Zanima nas torej dejavno staranje v najširšem pomenu besede.

Starejši v prihodnosti ne bodo obrobna družbena skupina, starejši bodo ostali vključeni v glavni tok družbenega dogajanja takrat, ko bodo imeli tudi *enakovreden dostop do različnih virov*: dela, zdravja, kulture in izobraževanja. Tedaj bodo starejši tudi polno integrirani v družbo in tedaj ne bo nevarnosti, da bi bili pogojno rečeno, »v breme«. Pogojno, kajti raziskave so pokazale, da starejši v poprečju postanejo prejemniki pomoči okrog 80. leta starosti. Do takrat pa več dajejo drugim generacijam, kot prejemaajo.

Od tega, koliko so starejši dejavni, premožni, izobraženi, je v starajoči se družbi odvisno blagostanje vseh. V Flash Eurobarometru, raziskavi o medgeneracijski solidarnosti, pa je kljub temu dejstvu 14 % Evropejcev v starosti od 15 do 64 let odgovorilo, da so starejši v breme družbi, v Sloveniji pa je bilo teh kar 23 %. *Kaj storiti, da tega zmotnega prepričanja ne bo? Izobraževanje in osveščanje imata pri tem pomembno vlogo.*

Starejše potrebujemo, a potrebujemo jih še drugače, kot si predstavljajo evropski politiki. Nedvomno potrebujemo samozadostne, neodvisne starejše, a ne zgolj kot delavce, marveč kot sodelavce, kot prostovoljne delavce, kot učitelje, kot vodnike, kot sopotnike, kot člane družine.

Danes tudi ni moč spregledati dejstva, da so starejši dolgo v starost psihično in fizično bolj zdravi, kot so bili ljudje njihove starosti nekoč, in tako ni razloga za to, da ne bi bili nadvse dejavni. Imajo izkušnje in imajo znanje, ki so ga že pridobili v preteklosti, in ga še pridobivajo na univerzi za tretje življenjsko obdobje in drugod, a *na razpolago drugim ga bodo dali le, če bo družba čutila, da njihovo znanje želi in potrebuje.* Na kom je torej zdaj, da zavaruje vse to znanje, ves ta kulturni in človeški kapital, da se ne porazgubi?

Pomembno je, da se starejši človek lahko prepozna v javnem prostoru, kjer srečuje druge, z njimi izmenjuje znanje, z njimi dela prostovoljno in drugače, je z njimi v intenzivni komunikaciji, živi svojo *vita activa*, kot pravita Aristotel ali Hannah Arendt. Če se umakne iz javnega prostora, ne more sodelovati v gospodarskem in družbenem razvoju. Človek mora živeti svoje življenje in vsako pravo življenje je delo, tudi v javnosti. Če *verjamemo v vseživljenjsko učenje in izobraževanje*, tedaj moramo verjeti tudi v vseživljenjsko delo (delo, ne službo!). V poznejših letih je to bodisi plačano, bodisi neplačano, bodisi prostovoljno.

Starejši človek si tudi ne želi, da bi ga prepoznali, denimo zgolj kot starega borca, marveč tudi kot človeka današnjega in prihodnjega časa, ki ima pravico sodelovati v javnem življenju. Vsi moramo imeti možnost, da drugim prikažemo vidike svojega življenja, tudi preteklega, zato je najbolje, da starejši hkrati *učijo druge in se učijo ter delajo skupaj z drugimi generacijami*.

Staranje prebivalstva kot največja prebivalstvena sprememba

Nekaj svežih podatkov iz evropskih projekcij: do leta 2060 se število evropskih prebivalcev ne bo spremenilo, 500 milijonov nas bo. Bomo pa precej starejši. V letu 2008 je bilo starejših nad 65 let 17 % od navedenega števila, leta 2060 nas bo po projekcijah 30 %. Današnja srednja starost je 40 let, leta 2060 bo 48 let. Rodnost se zmanjšuje, priseljevanje tudi. Aktivnega prebivalstva bo manj, delovna sila se bo starala. Število starejših se bo najbolj povečalo v času med 2015-2030, ko bodo v pokoju generacije baby boom (glej Ageing Report 2009). Smo torej sredi *staranja prebivalstva, ki se prvič v zgodovini pojavi v 20. stoletju*. Znanstveniki ne znajo dobro razložiti zakaj. Hipotez je veliko, odgovora ni, vse pa kaže na to, da je staranje prebivalstva posledica dosežkov naše civilizacije (medicina, izobraženost, boljše življenjske okoliščine, pričakovana življenjska doba ob rojstvu, ki se povečuje za tri leta vsakih deset let (glej Ageing Report 2009).

Vzrok za staranje prebivalstva pa je lahko tudi *manjša rodnost*. Rodnost hitro pada v Italiji, najhitreje v pokrajini Liguriji. Upada v Grčiji, na severu Grčije. Otroci se ne rojevajo v dovoljšnjem številu v Vzhodni Nemčiji, kajti mlada dekleta se izseljujejo. Število prebivalcev se veča le v nekaterih pokrajinah, kjer je veliko priseljencev (v regijah Francije, Irske ipd.) Poljska se med novimi članicami Evropske Unije stara najhitreje, Slovenija najpočasneje, a vendar.

V študiji »Prebivalstvena prihodnost Evrope« Stephen Kroener s sodelavci (Stephen Kroener in drugi, 2008) popiše svoje ugotovitve glede prebivalstvenih premikov v Evropi. Obravnava tudi Slovenijo. Dokaj verljivo. »Slovenija je po dohodku na glavo prebivalca pred nekaj leti prehitela Portugalsko, staro članico Unije. Od takrat dalje Slovenija ni več država z nizkimi stroški dela, takšna, ki lahko ponudi »štiri milijone pridnih rok« za malo denarja. Ti časi so minili. Na kaj se tedaj Slovenija lahko opre, če želi biti konkurenčna?« Odgovor je jasen: na znanost, razvoj, izobraženost *vseh*, poudarjam *vseh* svojih ljudi. (Field, 2008) Za konkurenčnost Slovenije torej ni pomembno število otrok - to je stara paradigma - in število pridnih rok, marveč so potrebni dobro izobraženi in srečni mladi ljudje, ki se bodo znali vključiti v skupnost. Za Slovenijo in prav tako tudi njeno glavno mesto, pa je tako pomembna *izobraženost vseh segmentov prebivalstva*, pomembna je funkcionalna pismenost prebivalstva, pomembne so dobro razvite računalniške spretnosti *vseh* prebivalcev, če želimo vstopiti v e-gospodarstvo, e-komunikacijo, imeti e-upravo, če želimo večati število inovacij, ki nastanejo le tam, kjer se ljudje pogovarjajo in so na ta ali oni način med seboj povezani. *Pomembni so, razumljivo, izobraženi in v ekonomski in družbeni razvoj vključeni starejši*.

Skupine starejših

Pospešeno torej razmišljamo tudi o izobraževanju starejših, vseh skupin starejših: starejših delavcev, onih pred upokojitvijo, onih v tretjem življenjskem obdobju, oseb v četrtem življenjskem obdobju ali stanju odvisnosti. Pri tem pa velja opozoriti na naslednje: odkar smo stopili v čas post-moderne, se nekdam tako pomembna in zaporedna življenjska obdobja (prvo, drugo, tretje, četrto) prekrivajo. To niso več časovna obdobja, so bolj stanja, v katerih se lahko najdemo skozi življenje. Tako smo lahko večkrat v življenju v stanju tretjega življenjskega obdobja. Tedaj smo osvobojeni spon vsakdanjih delovnih urnikov in tedaj lahko iščemo vsebine za svoje življenje drugod, v kulturi, v izobraževanju. V stanju tretjega življenjskega obdobja so tako mlajši osipniki, mladi, ki med študijem »pavzirajo«, odrasli med dvema delovnimi pogodbama, so ljudje po upokojitvi. To stanje osvobojenosti od dela, značilno za tretje življenjsko obdobje, lahko kmalu zamenja stanje zaposlenosti, značilno za drugo življenjsko obdobje. Ljudje v pokoju tako tudi delajo.

V času *slovitih tridesetih let*, v času nenehne gospodarske rasti in polne zaposlenosti, te dinamike niso poznali. V tej dinamiki pa so se danes znašli ali se bodo znašli mnogi, tudi starejši, ki niso več preprosto v pokoju, marveč so v prehodnem obdobju, imenovanem *Med delom, upokojitvijo in starostjo*. V obdobju, ki traja v poprečju 20 let pri moških in 24 let pri ženskah.

V kategoriji od 56 do 64 let je danes v Sloveniji zaposlenih le nekaj več kot 32 % vseh oseb teh starosti. Od tega nekaj več kot 10 % žensk. Drugi nastopijo pokoj. Pričakovanja oblikovalcev politike pa gredo v drugo smer. Hoteli bi, da bi starejši stopili v prehodno obdobje, da bi lahko delali dlje, da bi imeli nekatere ugodnosti, da bi prehajali od dela s skrajšanim delovnim urnikom, ko so lahko prostovoljni ali plačani mentorji mlajšim delavcem, v stanje pokoja ali tretjega življenjskega obdobja in bi se kasneje ponovno vračali na trg dela. V tretjem življenjskem obdobju se starejši izobražujejo, vzdržujejo svojo zaposljivost in se občasno, tudi za dolgo, znova vračajo na delo. Najpogosteje na delo, *ne* v službo, ali pa delajo prostovoljno, vse dokler ne nastopi četrto življenjsko obdobje in morebiti tudi potreba po *dolgotrajni oskrbi*.

V vsem tem dolgem času starejši potrebujejo izobraževanje. Kakšno naj bo to izobraževanje, kakšni naj bodo izobraževalni programi, je odvisno od današnjih, pa tudi prihodnjih potreb udeležencev, pa tudi od skupnostnih potreb. To seveda velja tudi za programe, ki razvijajo prostovoljstvo starejših, za te prav posebno.

Naj zdaj sklenemo s spoznanjem, ki ga izobraževalci in organizatorji prostovoljnega dela ne smemo spustiti izpred oči: *starejši odrasli niso homogena skupina. Na to dejstvo v tem besedilu*

ne opozarjamo zadnjič. Nanj bomo opozorili še večkrat. Niso homogena skupina delavcev, potrošnikov, niso homogena skupina volivcev, niso homogena skupina učencev in niso homogena skupina prostovoljcev. Starejši odrasli so različnih let, a njihova starost ima silno majhen vpliv na to, kakšen bo denimo izobraževalni program za prostovoljstvo, ki ga bomo pripravili zanje. Vedeti moramo, kaj si starejši prostovoljci z izobraževanjem želijo doseči in kaj zahteva posamezna prostovoljska dejavnost. Vedeti moramo, kako bo potekalo izobraževanje za prostovoljstvo. Na vsebino, cilje in metode izobraževanja močno vpliva to, kako je tekla in kako teče življenjska pot naših študentov in prostovoljcev. V preteklosti je potekalo njihovo pridobivanje izkustvenega znanja, potekalo je socialno učenje in nabrale so se njihove zavedne in nezavedne potrebe, ki tudi določajo, zakaj se starejši človek v izobraževanje za prostovoljstvo vključi in kaj od izobraževanja in prostovoljnega dela pričakuje.

1.2. STAREJŠI, NJIHOV POLOŽAJ V DRUŽBI IN INDIVIDUALNA IDENTITETA

Družba določa vloge vsem svojim ljudem in tudi starejšim. Družba s svojim odnosom do starosti in starejših tako močno določa njihovo življenje.

Starost je v zgodovini zmeraj vzbujala različne in nasprotujoče si odzive. Ne glede na »prevladujoči diskurz v posameznem obdobju« (Bois, 1994, str. 4), ne glede na prevladujoče mnenje v posameznem obdobju, pogled na starost zmeraj niha med nestvarnimi in dopolnjujočimi se skrajnostmi. Skozi zgodovino pojmujejo starost kot modrost ali kot norost, kot veselje ali kot žalost, kot lepoto ali kot odvratnost, pa tudi kot krepost ali pa kot pokvarjenost starejših ljudi. Ti pogledi na starost in starejše se zrcalijo tudi v pogledih na njihovo dejavno vpletenost v družbeni in ekonomski razvoj ali v pogledih na njihovo izobraževanje. V Sloveniji je npr. leta 1984 izobraževanje starejših zbuvalo nenaklonjenost ali posmeh. Leta 1991 zasledimo članke v osrednjem časopisu Delo, ki starejše označujejo kot tiste, ki »študentom kradejo vpisna mesta na fakulteti« ali pa kot »jezne gospodinje, ki so bile vse življenje za štedilnikom, zdaj pa bi se rade izobraževale«. V zahodnih evropskih državah se danes pojmovanje starosti giblje med tistim optimističnim, ki starost pojmuje kot obdobje, ki je dinamično, posvečeno človeku in tistim, ki se dotika mračnih plati starosti, kot so odvisnost, iskanje ravnovesja med življenjem, boleznijo in smrtjo.

Eden bistvenih ciljev prostovoljstva v poznejših letih je tako spreminjaje odpora in nezaupanja do starosti in staranja v pozitivnejši pogled. Takšen pogled pa je mogoč le tako, da se v družbi ustali boljše poznavanje starosti in staranja in boljše sodelovanje med generacijami. Prostovoljstvo nudi priložnosti za to.

V zvezi z družbenim položajem starejših se odpira tudi širše vprašanje humaniziranosti družbe. Zvečine velja, da se humanost neke družbe meri po njenem odnosu do otrok in starejših. Naš vtis pa je, da je humanost neke družbe mogoče meriti po odnosu do vseh marginaliziranih, manj močnih družbenih skupin. Do vseh teh skupin, ki jim dominantne družbene skupine »režejo kos kruha«. Položaj marginaliziranih skupin v družbi pa se zrcali tudi v njihovih izobraževalnih možnostih in njihovi pravici do učenja, izobraževanja, razvoja in delovanja, tudi prostovoljnega.

Vpogled v družbeni položaj starejših narekuje predhodno opredelitev staranja in s tem v zvezi je razlikovati dva različna, četudi dopolnjujoča se koncepta:

- *staranje posameznika* ali individualno staranje, ki je nenehen in neovrgljiv proces in ga vsakdo doživlja na svoj način,

- *staranje prebivalstva* ali kot pravijo tudi demografsko staranje, ki je nihajoč pojav, na katerega je moč vplivati in je odvisen od številčnosti posameznih generacij.

Izraz demografsko staranje je nejasen: sam izraz kaže na to, da gre hkrati za proces in posledico slednjega. V mnogih evropskih državah število zelo starih ljudi (80 let in več) močno narašča, po drugi strani pa se zdi število tistih med 60-tim in 75-tim letom razmeroma stalno. Med njimi pa delež upokojenih narašča tudi zaradi varčevalnih in drugih ukrepov. Upokojitvena starost je v različnih evropskih državah še zmeraj različna. Sicer pa je upokojitvena starost vprašanje dogovora, čeprav (...) Združeni narodi predlagajo starost 65 let kot primerno za upokojitev. Od te starosti dalje človek lahko polno uživa večino pravic upokojitve.

Razširjeno mnenje je, da je staranje prebivalstva posledica napredka medicine. Paul Paillat se temu postavi po robu, rekoč, da povečanje števila starejših ljudi ni le posledica napredka medicine. V 19. stoletju, še pred Pasteurovim odkritjem penicilina, se je število prebivalstva v Evropi močno povečalo. Še več, raziskave so pokazale, da od leta 1945 dalje napredek medicine najbolj koristi po vrstnem redu: otrokom pred rojstvom ali takoj po rojstvu, majhnim otrokom od 1 do 5 let starosti, otrokom v času pred adolescenco, od 6 do 14 let. Stopnja umrljivosti teh se je močno zmanjšala. Spominjamo se še družin naših prednikov, ki so imele veliko otrok, pri tem pa so zmeraj navedle »od tega toliko in toliko živih«. Umrljivost otrok je bila takrat visoka, dokaj običajna in pričakovana.

Bolj ko napredujemo po starostni lestvici v starost, manj je čutiti napredek medicine, v visoki starosti pa se zdi staranje povsem enako tistemu nekoč. Tezo o vplivu napredka medicine na starost prebivalstva lahko postavimo tudi drugače in rečemo, »da sta napredek medicine in življenjski standard povečala staranje prebivalstva tako, da sta bolj povečala število pripadnikov mladih kot starejših generacij.« Znižanje stopnje umrljivosti poveča število prebivalcev, medtem, ko znižanje stopnje plodnosti zmanjša delež mladih in hkrati poveča delež starejših.

Kadar razmišljamo o razvoju prostovoljstva starejših je dobro vedeti, kakšna je starostna in siceršnja sestava prebivalstva v posamezni občini ali regiji pa tudi v tej ali oni mestni četrti ali ulici. Takšen razmislek je potreben tudi zato, da vemo, v kolikšni meri bi starejši lahko na ta ali oni način sodelovali v lokalnem razvoju.

Napredovanje v letih spremljajo disfunkcije, lezije, invalidnost, bolezni, skratka upad fizičnih in do neke mere tudi mentalnih funkcij. Napredujoča invalidnost starega človeka pa v neki meri izhaja bolj iz neprilagojenosti družbenega oziroma ideološkega okolja kot iz upadanja imenovanih funkcij. Če se družbena uprava, znanost, medicina posvečajo pomanjkljivostim starosti, jih s tem

na nek način krepijo. Namreč, če nekatere funkcije upadejo s starostjo, se druge še razvijajo dalje. In prav na teh funkcijah, ki se razvijajo dalje, temelji prostovoljstvo starejših odraslih.

Nekateri avtorji, kot Paul Paillat in Paul Leclerc (Paillat, 1993) ne navajajo določne starosti, ko govorijo o procesu fizičnega in mentalnega staranja. Navsezadnje se človek v raznih bolezenskih stanjih stara neznansko hitro in lahko doseže starost že v otroški dobi. "Cerebralno staranje, ki ga pogosto zasledimo v visoki starosti, spremlja psihično staranje, kar pogosto vodi v depresijo. (...) Cerebralno staranje pa ni proces, na katerega se ne bi dalo vplivati in se ga ne bi bilo moč ogniti.

Staranje pa je lahko tudi posledica brezzdelja, ki sledi izločenosti starejših iz družbe, pa tudi stari ljudje pogosto vstopajo v starost tako, da se jim res ne more goditi dobro. Prenehajo se ukvarjati s športom. Imajo spominske motnje so nedejavni in tako dovolijo, da pride do cerebralne in psihomotorične upočasnitve. Pa vendar, najboljše »zdravilo« proti starosti so telesne vaje, vpletenost v projekte, ki pomagajo drugim ljudem itd. *Upokojitev pomeni nenazadnje tudi svobodo, svobodo da človek svoje življenje in svoje dejavnosti lahko organizira na novo in da se znova čustveno naveže na druge.*

Da bi bilo starejšim dobro, se morajo naprej truditi sami, a vsega ne morejo narediti sami, če jih vse sili v položaj odvisnežev. Da bi jim bilo zares dobro, jim mora pomagati skupnost: družina, prijatelji, sosedi, družba. Naša družba se mora naučiti uporabiti sposobnosti starejših, uporabiti jih tam, kjer njihove izkušnje, znanje, spretnosti in njihov prosti čas lahko pridejo v kar se da največji meri do izraza.

O odraslosti Eric Berne v svojem delu »Kaj rečeš zatem, ko si rekel zdravo« (Berne 1986) pravi, da je odraslost mogoče opredeliti s tem, da nekdo pred zakonom postane odgovoren za svoje postopke, da prevzame odgovornost zase pred »sodiščem svojih staršev« ali zanj pomembnih oseb, da opravi neke preizkušnje odraslosti. Ko nekdo ostari, je še zmeraj pred zakonom odgovoren za svoje postopke, vendar marsikdaj se svojci obnašajo, kot da morajo njegovo odgovornost prevzeti nase in odločitve sprejeti mimo starejšega človeka, celo odločitve o njem samem.

Kaj in zakaj doživlja starejši človek

Preučevanje psihološkega položaja in razvoja starejših odraslih je z gledišča izobraževanja in prostovoljstva pomembno zato, ker iz poznavanja starejšega človeka raste prav vse: program pomoči, programske vsebine in metode, svetovanje starejšim za njihovo učenje in življenje, programiranje prostovoljskih dejavnosti. Razumevanje starejšega človeka pa ni mogoče, če se ne poglobimo v celoto njegovega življenja, če ne poznamo nekaterih pojavov in sil, ki obvladujejo

njegovo življenje in življenje njegove generacije. To omogoči boljše razumevanje njegovega obnašanja, njegovega upanja in dvomov. Razumevanje starejšega človeka pa ni mogoče, če ne poznamo vprašanj starosti in staranja, drugačnosti starosti, če ne vemo, kako življenjski krog vpliva na starost, če ne vemo, kakšna občutenja obvladujejo starejšega človeka, kakšne krize in konflikte doživlja, kako se oblikuje njegova identiteta v starosti.

Ker je starost bolj malo del izkušenskega sveta pogosto mlajših (prostovoljcev), lahko ti o njej le berejo ali poslušajo. Treba pa je znati brati in treba je znati poslušati, zavedno se braniti stereotipov, ustvariti si prosvetljeno in strpno mnenje o drugačnosti starejših, njihovih vrtilinah ter drugih značilnostih. Starost je pojav, ki ga vsakdo občuti drugače, občutenje pa je odvisno od tega, kako na starost gledajo v družbi. Naš vtis je, da se vsakič, ko pride do gospodarskega razmaha ali vsakič, ko pride do družbene ali ekonomske krize, zmanjša posvečenost človeku in tedaj tudi vrednost starih ljudi upade. Vsakič, ko se družba prične odzivati na slepo ulico, v katero je na ta način zašla, se pogled na človeka in njegove sposobnosti popravi in tedaj tudi starejši dobijo drugačno mesto v družbi. Podobno je tudi vsakokrat, ko družba spozna, da je njena usoda odvisna od uma njenih ljudi. Značilen primer tega je razsvetljeno 18. stoletje v času pozitivizma in napredka znanosti. *Z drugimi besedami, kadar se okrepi vera v človeka, tedaj tudi bolj verjamemo v starejše in jih bolj cenimo.*

Starost torej ni zgolj fiziološki in biološki pojav, temveč tudi družbeni in psihološki. In kaj pomeni starati se in biti star? »Staranje je inherenten proces slehernega bivanja« (Herfray, 1988, str. 25), »Staranje je nezmotljivi zakon narave (...), ki mu noben živ človek ne more uteči« (Freud, 1970, str. 7), »Staranje je proces zmanjševanja življenjske sile, ki zaobjema po-razvojno obdobje življenja odraslega človeka (...). Zdi se, kot da staranje poruši razvojno delo (...) To se dogaja z nesistematičnim procesom razpadanja, od znotraj in od zunaj hkrati, ki poteka normalno in nenormalno hkrati« (Bromley, 1974, str. 30). *Starost* pa ni zgolj končno stanje v človekovem življenju ali statistično dejstvo. Je preizkušnja, sprva preizkušnja drugih in zatem naša. Pa tudi, starost ni bolezen, kot mnogi verjamejo, temveč življenjsko obdobje, poseben trenutek bivanjskega časa. Je dokončanje in je nadaljevanje nekega procesa.

Ko govorimo o starosti, navadno mislimo na *spremembe*, pa čeprav spremembe niso nič novega, saj se človek spreminja skozi vse življenje. Spremembe v starostnem obdobju pa naj bi bile bistveno drugačne, neponovljive, nepopravljive in dokončne. Zadnja dokončna in nepopravljiva sprememba, ki je del življenja in del starosti, je *smrt*. Zaradi negativnih konotacij dokončnosti pa mnogi, tudi gerontologi, o starostnih spremembah razmišljajo kot o tistih, ki nujno pomenijo upadanje in niso prijetne. Seveda pa, če je starost družbeni pojav, je zanjo, poleg najpogosteje obravnavanega biološkega in fiziološkega upadanja, značilno tudi drugačno *upadanje*, takšno, ki je povezano s kulturo oziroma vrednotami posamezne družbe.

Vsaka družba in vsaka kultura imata namreč svoje vrednote. Ni pa nujno, da so prevladujoče vrednote neke družbe tudi vrednote starejših. Današnje post-socialistične družbe tako postavljajo na prvo mesto delo in hitrost. Vrednota starejših pa je počasnost, posvečenost, vživljanje, je prosti čas in je kultura. Starejši si vzamejo čas za odnose, za prenašanje znanja in kulture na mlajše, za doživljanje lepote. Generacije, ki so zdaj vodilne v družbi, se ukvarjajo s konkurenčnostjo, mobilnostjo, hitrostjo, gibanjem. Družbene vrednote so torej starejšim bolj ali manj pisane na kožo. V osvetlitev te trditve naj povemo, da si je človek v vseh tradicionalnih družbah s staranjem pridobil *modrost* in s tem spoštovanje drugih, mlajših, kajti »starejši ljudje so tolmači zakonov in kultura se izraža predvsem preko njih. V stari Grčiji in starem Rimu npr. so starci imeli zaradi svoje izkušnosti in modrosti prav posebno mesto. V srednjeveških družbah imajo starejši položaj, obdan s privilegiji. Ostajajo v krogu svojih bližnjih in utelešajo uspešnost skupine. Niso podobni drugim ljudem in zato so blizu bogovom«. Na koncu 15. stoletja se Evropa znova uravnovesi in spet razširi svoja obzorja. Njena kultura se razmahne: Radovednost in želja po znanju odpirata pot v humanizem 16. in razum 17. stoletja. Renesansa pospeši preoblikovanje sveta, večja varnost in boljše zdravje ljudi spremenita pričakovano življenjsko dobo. V renesansi slikarji, pesniki, dvorjani obsojajo starost in povečujejo mladost, s katero povežejo vse vidike tega plodovitega obdobja. V tem obdobju se rodi odpor do vsega, kar je propadanje, upad moči in smrt.

Na splošno rečeno, družbe, ki počivajo na vrednotah prejšnjih družb, prejšnjih generacij, na pridobljenih izkušnjah starejših, starejše cenijo. »Nasprotno pa se položaj starejših v organiziranih družbah spremeni. V politiki zginе sveto, razvoj institucij in uprave prispeva k zatonu gerontokratičnih sistemov (...) Tedaj starost postane le usoda, predmet obupa in sočutja, odvisna od človeka samega.« Družbe, kjer zaradi hitrega napredka tehnologije izkušensko znanje ni dovolj, starejših ne spoštujejo. Ameriška družba tako ceni mladost in ceni naglico. Kdor je mlad in nagel, obvladuje življenje. Kdor je star in čigar reakcije se upočasnijo, ni spoštovan in ni cenjen.

Tudi izrazi »stari«, »starec«, »starka« imajo negativne pomenine. Naša družba je proti vsemu, kar je zastarelo. Tisto, kar je staro, izrabljeno, odvržemo in ne skušamo popraviti. Tisto, kar ni več lepo, nadomestimo s tistim, kar je moderno. Posledično celo strokovnjaki pogosto odklanjajo starost. Tako gerontolog Lansing o starosti piše takole: To je »postopen proces neugodnega spreminjanja, običajno v povezavi s časom, ki teče. Proces, ki ga je zaznati po tem, ko človek doseže zrelost in proces, ki se zmeraj konča s smrtjo«.

Delo, druženje in bivanje s starejšimi ljudmi navede na opazovanje njihove *drugačnosti*. Iz takšnega opazovanja laiki pogosto izvedejo zaključek, da drugačnosti in spremembam v

psihološkem stanju starejših botruje predvsem življenjsko obdobje, v katerem starejši so. Če jim mlajši ljudje še sežejo v misel kot ljudje, ki jih je oblikovalo življenje, starejšim takšno razmišljanje naklonijo le redko. K temu pripomore tudi precej razširjenih pozitivnih ali slabšalnih, vsekakor pa nepreverjenih mnenj o starejših ljudeh. Takšna *stereotipna mnenja* privzamejo tudi starejši sami. Pri tem je pomembno, kakšna čustva obvladujejo posameznike, ki takšna stereotipna mnenja izražajo. Če so njihova čustva pozitivna, potem se lotijo poglobljenega razmišljanja o starejših in se zadovoljijo z bolj ustvarjalnimi, intuitivnimi in heurističnimi pogledi, kot je to nasploh značilno za srečne ljudi. Starejši so modri, starejši so strpni. Starejši so dobri stari starši. Nasprotno pa tisti, ki so nesrečni ali anksiozni, pravijo, da so starejši nezadovoljni, občutljivi, da so polni gneva, da poslušajo zgolj sebe, da so egoistični. Razširjen stereotip je tudi, da starejši potrebujejo pomoč in počitek. Še več, starejši niso sposobni razsodnih odločitev, zato je treba odločati namesto njih. Starejši ne potrebujejo in ne zmorejo spolnega življenja. Starejši so pozabljivi. Stereotipi se nanašajo tudi na njihove učne sposobnosti. Te naj bi močno upadle. Ali pa na njihovo zdravje: starejši so bolni, njih zmeraj kaj boli. Stereotipe pomagajo razbliniti različne vede.

Psihologija staranja se je, kot pravi Vera Smiljanić (1979) razvila pozno, šele po drugi svetovni vojni, pa čeprav je bil njen predmet raziskovanja od nekdanj izjemno zanimiv. To dejstvo najverjetneje vpliva tudi na to, da so tudi danes samostojna dela s tega področja razmeroma redka in da večino spoznanj o starosti pravzaprav črpamo iz medicinskih del ali pa umetnosti, najbolje in najpogosteje pa iz književnih del. Zgodnje znanstveno delo o staranju je objavljeno v prvi polovici devetnajstega stoletja. Gre za delo belgijskega pisatelja A. Queteleta iz leta 1835 in sicer *O človeku in razvoju njegovih sposobnosti*. Avtor omenja, da obstajajo velike individualne razlike (...) v obnašanju ljudi v toku staranja. Podobno misli Israel, ki v uvodu v delo *Starost* francoske psihoanalitičarke Herfray (1988) zapiše, da »je treba priznati, da za starost ni kriterijev. Ta ali oni stavec, to smo mi.«

Večina psihologov, ki se ukvarjajo z vprašanjem staranja, je prišla do podobne ugotovitve. Najbolje pa razvoj individualnih razlik razloži razvojna psihologija in Erikson, ki jih razlaga z zornega kota celote človekovega življenja, z drugimi besedami, *življenjskega cikla*. Tournier (1980) trdi, da je starost "plod življenja in je odvisna od kakovosti vsega življenja. "Za vse nas je starost prihodnost, ki jo pripravljamo sleherni dan," pravi. (Tournier, 1980, str. 8.) Pri tem gre za kulturo življenja, ki naj bo takšna, da bo starost prijetnejša in plodovitejša. "Nekateri iz svoje starosti naredijo uspešnejše obdobje kot drugi," je zapisala Herfray (1988). Pri obravnavanju starosti in njenih vprašanj tako ne bi smeli pozabiti, da je naše življenje povezan krog, čeprav ni nujno, da se pri tem strinjamo s pripadniki Pariške freudovske šole, ki primerjajo visoko starost z otroštvom (tisto, kar se v otroštvu strukturira, se v starosti destrukturira), pa vendarle vemo, da starost ni obdobje, ločeno od drugih. Prav nasprotno! Z njimi je starost neizogibno povezana.

Tega se velja zavedati tudi, ko izobražujemo starejše prostovoljce in jih pripravljamo na prostovoljno delo. Znanje in spretnosti se nabirajo skozi vse življenje, pa tudi zmožnosti za prostovoljstvo so plod celega življenja.

Pogostno mnenje je, da v starosti prihaja do involucije in regresije, da se nekdo, ki se stara, vrača k zgodnejšim razvojnim stopnjam. Tako Francozi poznajo tim. Epinalske podobe, na katerih je upodobljena ljudska predstava o starostnih stopnjah in življenjskem ciklu. Življenje se deli na čas, ko rastemo, pri petdesetih letih se povzpne na vrh in nato nam moči upadajo vse do takrat, ko nastopi čas beavosti in pootročenosti. Epinalske podobe alegorično kažejo na to, da ima življenje začetek in konec, da se začetek in konec nazadnje spojita. Otroci pričnejo živeti ob skrbi drugih in starci končajo odvisni od drugih ljudi.

Gordon Willard Allport (Smiljanić 1976, str. 41) govori o tem, da človeka v različnih življenjskih obdobjih obvladujejo različne težnje. V prvem obdobju teži k *zadovoljstvu*, v mladosti in srednjih letih k *uspehu*. V zrelosti prevladuje *občutek dolžnosti*. Pri koncu življenja je najpomembnejša težnja k *razumevanju bivanjskega smisla*.

Nemška psihologinja Bühler (1930) se je med prvimi začela ukvarjati z življenjskim ciklom. V ta namen je analizirala številne biografije. Bühler piše o *petih fazah življenja*. *Predzadnja* traja od petinštiridesetega do petinšestdesetega leta starosti in S. Bühler jo imenuje *prehodna*. Pa vendar, kaj niso vsa življenjska obdobja prehodna? V vsakem stanju se namreč zlagoma nabere dovoljšnje *število sprememb*, da pride do *prekinitve*, do spremembe v kvaliteti stanja. Takrat pravimo, da preidemo v novo življenjsko obdobje.

V »prehodnem obdobju« poskušamo narediti tisto, kar nismo naredili dotlej. V tem času, sta občasno navzoča tudi nezadovoljstvo in želja po zamenjavi poklica in načina življenja. *Peta faza* po Bühler nastopi po 65. letu in traja do konca življenja. V tem času se pogosto umaknemo iz poklica in dela. To je obdobje razmišljanja o preteklosti, pa tudi o prihodnosti in smrti, ki prihaja. Pa vendar, starejši o smrti zvečine ne govorijo. Način, kako človek o nečem govori ali ne govori, pa pokaže, kaj ga skrbi in muči. V tem času so pogostnejše pritožbe o osamljenosti. Prijatelji so bolni in nekateri so umrli. Zdi se, da se življenjske faze, kot jih navaja Bühler, v precejšnji meri nizajo okrog poklicne vključenosti v družbo. V postmodernem času, torej v času postindustrijske družbe, pa bo življenjskih faz po 65. letu dosti več. Odvisne bodo predvsem od spreminjanja naših bioloških moči in družbene integriranosti in ne toliko od družbenega položaja, pogojenega z delovnim mestom. V družbo se bomo lahko integrirali tudi na mnoge druge načine, za kar bodo poskrbele tudi tim. »*nove oblike družbene organiziranosti*«. Proti tem oblikam se zdaj družbeni sistem bori, kajti želi ohraniti obstoječe ravnotežje. *Nove oblike družbene organiziranosti* so lahko društva, zveze, ekonomske skupnosti, lokalne pobude, lokalni projekti, poklicna združenja itd.

Neustreznost delitve življenja na pet faz se kaže že v tem, da je življenje do starosti razdeljeno na več obdobj, starostno obdobje pa naj bi bilo eno samo in monolitno. Erikson in drugi (1994) postavljajo starost na konec življenjskega cikla. Erikson pri tem prepozna »osem stopenj psihološkega razvoja, kjer se rodijo sile, ki omogočajo interakcije posameznika s socialnim okoljem. Eriksona in sodelavce (1994) so zanimali »preostali ali novi potenciali v interakcijah z okoljem in angažiranost, vpletenost v življenje, sredi neizogibnega upada angažiranosti v starosti« (prav tam). Čeprav človeka čaka na koncu življenja druga plat življenja, tj. smrt, je življenje vprašanje angažiranosti, prizadevanja, nenehne borbe. Kako se bo ta borba odvijala, pa je dokaj naključno. V nekaterih situacijah se sprožijo sile, ki so življenju v oporo, v drugih spet sile, ki mu nasprotujejo.

Evolucija življenja različnih ljudi je namreč različna. Tako tudi staranje ne pušča enakih sledov in ob istem času na vseh ljudeh. Tudi Erikson poudari, da v slehernem razvojnem obdobju nastopajo *krize in konflikti*, nasprotujoče si *sile* oziroma *dispozicije*. Te skupaj zmeraj znova in v vsakem življenjskem obdobju ustvarijo primerno življenjsko napetost. Starost pri tem ni izjema. To, katere sile, bodisi sintonične bodisi distonične, kot jih imenuje (Erikson, 1986, str. 33-38), prevladajo v posameznem obdobju, vpliva na celoto življenja. Vpletenost v življenje oziroma *življenjska angažiranost* je odvisna od ravnovesja med temi silami.

Tako se npr. v človeku *takrat, ko je še dojenček*, spopadeta *občutek zaupanja in nezaupanja*. Ravnovesje teh dveh sil oblikuje pogled na življenje, namreč *upanje*, ki ga mora zbuditi tisti, ki v tem obdobju za otroka skrbi. Največkrat je to seveda mati. Če pa ima nezaupanje prosto pot in se mu nič ne postavi po robu, potem se človek umika ali umakne in iz tega slej ko prej sledi bolezensko izogibanje dejavni vpletenosti v življenje. Upanje je podlaga za verovanje, zaupanje, ki ju srečamo v osnovah skrbi za drugega.

Naslednje razvojno obdobje, tj. *zgodnje otroštvo*, obeležujejo *avtonomnost* na eni strani in *sram* zaradi majhnosti in odvisnosti ter *dvom* na drugi, kar pomaga oblikovati *smisel za voljo*. Človek skuša postati avtonomen in se za to trudi. Skuša svobodno izbirati in pri tem premaguje sram in dvom.

V času igre se ustvari ravnotežje med *podjetnostjo* in *občutkom krivde*. Ta dva zgodnja psihosocialna trenda sta povezana z razvojem. V času igre se rodi vrsta idealiziranih ciljev in človek spozna, kako pomembno je imeti *namen*. Namen zahteva pogum, s katerim si človek zastavi vredne cilje in jim tudi sledi, pri čemer se ne preda občutku krivde, ki mu ga drugi naložijo, ali strahu pred kaznijo. V nadaljevanju človekovega življenja imajo tako cilji pomembno vlogo. Tudi v starosti. Tudi v prostovoljstvu. Imeti cilje pomeni imeti smisel. Namreč, »skrivnost

človekovega bitja ni v življenju samem, ampak v tem, za kaj živi. Brez take predstave o tem, za kaj živi, človek ne mara živeti (...) pa čeprav ga obdamo z belim kruhom,« pravi Dostojevski v romanu Bratje Karamazovi (Dostojevski,1979).

Na koncu otroštva pride *čas šolanja* in takrat se krešejo sile *produktivnosti, marljivosti*, potrebne za učenje in za opravljanje nalog na eni strani in *občutka manjvrednosti na drugi strani*. Moč, ki jo iz tega človek dobi, se imenuje *sposobnost, ročnost, inteligentnost*. Distonična sila tega obdobja je *grožnja neuspeha*.

V *času odraščanja* se tepeta med seboj oblikujoča se *identiteta in zmeda glede lastne identitete*. Mlad človek ne ve, kdo je. Iz te bitke se rodi *občutek pripadnosti, zvestobe* oblikujoči se identiteti in neki splošni orientaciji, ki pripomore k temu, da se identiteta poveže z obstoječo ali rojevajočo se ideološko podobo sveta.

Mlajša odraslost vodi v bližnjo povezanost z drugimi. Takrat se tudi ustvarijo vzorci, po katerih bivamo z drugimi. V dobi mlajše odraslosti se tako bije bitka med *občutkom bližine in osamljenosti*. Občutek bližine se seveda nanaša na celo vrsto oblik bližine, od prijateljstva, tovarištva do telesne bližine. Tu je pomembna sila odraslosti *ljubezen* oziroma medsebojna predanost. Ljubezen je sila prilagajanja. Kako pa se nekdo prilagaja, je odvisno od izkušenj prejšnjih obdobj. V dobi mlajše odraslosti resnična usposobljenost za bližino, po posameznikovem izboru, nadomesti vse poprejšnje poskusne odnose bližine, bodisi spolne, prijateljske, tovariške ali celo bolečo osamljenost.

V stvarnosti *odraslega obdobja* imajo svoje mesto *ustvarjalnost, proizvodnost in skrb za tisto, kar je bilo poustvarjeno, proizvedeno, ustvarjeno* (Erikson in drugi, 1994, str. 37).

Ob proizvodjanju in ustvarjanju pa je v življenjskem obdobju odraslosti navzoča še življenjska sila *skrbi*, torej širša skrb za tisto, kar je nastalo iz ljubezni, nuje ali naključja. Skrb je namenjena potrebam, ki so zrasle iz tistega, kar smo povzročili. Včasih pa se skrbstveni odnos prenese na več, kot človek zmore. To kaže na to, da človek ni prilagojen.

Nasproti takšnim prizadevanjem ali življenjski angažiranosti se oglašča *stagnacija*. V tej zadnji fazi, ki nas zanima, tj. *fazi starosti*, je prevladujoča sintonična dispozicija *osebna celovitost*, temu nasprotno pa je *zavračanje obupa, strahu in brezupa*. Pojavlja se še sila, ki jo imenujemo *modrost*. Modrost je pogled na življenje z razdalje in ob tem, ko zremo smrti v oči. Modrost omogoča prenašanje celote izkušenj na druge, pa čeprav že usihajo telesne in duhovne moči. Če je človek predhodnih sedem faz uspešno prebrodil, tj. če je prebrodil vse krize, se zdaj v njem razvije *občutek osebne celovitosti*. To pomeni, da si je pridobil zaupanje, da je zagotovil

razvoj novim generacijam, da je neodvisen, da si upa podvzeti kaj novega, da veliko dela, da je odkril svoje življenjsko poslanstvo in da je zadovoljen sam s seboj. Tedaj je takšen človek ponosen na to, kar je ustvaril, in svojo življenjsko pot sprejel kot edino možno, kot nekaj, kar se ne da zamenjati. Človek tedaj brani dostojanstvo svojega življenjskega sloga.

Berne (1986) pravi, da življenjska angažiranost v starosti ali vitalnost sloni na treh dejavnikih: krepki konstituciji organizma, telesnem zdravju in nazadnje na vrsti življenjskega scenarija. Pravi, da lahko srečamo ljudi, ki so vitalni pri osemdesetih, in tiste, ki vegetirajo že od štiridesetega leta dalje. Namreč, tisti, ki verjamejo, da življenja niso vredni, se upadanja moči v starosti nemalokrat veselijo, kar je del njihovega življenjskega scenarija. Starejši ljudje pristanejo na upad moči tudi zato, ker jih to stanje odvezuje od izpolnjevanja življenjskih nalog »Odločitev narave, na katero nimamo vpliva, je preprosto treba sprejeti« (Berne, 1986).

Če bi zdaj z manj besed povzeli, kaj pravzaprav zagotavlja celovitost človekovega življenja, bi lahko uporabili misel Sigmunda Freuda: »Da ljubi in veliko dela«.

1.3. DEJAVNA VPLETENOST STAREJŠIH V SVOJE ŽIVLJENJE IN ŽIVLJENJE DRUGIH

Sleherno prostovoljstvo starejših se prične s preučevanjem starejših ljudi samih. Razen njihovih preostalih in novih sposobnosti velja ugotoviti tudi, kateri njegovi odnosi se bodo nadaljevali. Spoznanja o tem namreč lahko napovejo, ali bo kasneje človek ostal *vpleten v življenje*, ali se bo iz nekaterih prizadevanj *izpletel* in se jih odpovedal. Napovedujejo torej prihodnjo vpletenost ali angažiranost, kakor tudi izločenost starejšega človeka iz nekaterih prizadevanj. »Zavest o dobri povezanosti z družbo lahko poudari občutek varnosti. Vključen človek ve, da je »nekdo«, saj ga tako tudi obravnavajo. Vidi, da je koristen, sodeluje pri odločitvah. Na voljo so mu mnoge priložnosti in uživa številne prednosti.« (Kastenbaum,1985).

Starejši naj bi bili modri, a *starostna modrost* pomeni tudi to, da se prostovoljno izključijo iz nekaterih reči. Modrost ni le vprašanje starosti: odvisna je od tega, kako se je nekdo skozi leta uspel ločiti od česar se je bil v času svojega bivanja prisiljen ločiti. Tako je modrost prej plod psihičnih prizadevanj, da premostimo frustracije, kot odpovedovanje nečemu.

Druga lastnost, ki si jo pripisujejo zlasti starejši sami, je *strpnost*. Tisti, ki se zavedajo, da se starajo, povedo, da so postali strpnejši. Kar jih je nekoč tako neznansko prizadevalo, jih ne prizadane več. Pri tem gre predvsem za zavestno izključevanje samega sebe. Ali z drugimi besedami: »Vse močnejše oblikovanje lastnega življenjskega sloga omogoča novo razumevanje drugih, ki tudi želijo imeti *svoj slog*.« (Erikson in drugi, 1994, str. 61). Pa vendar, mnogi starejši pogosto mislijo, da znajo biti strpni, pa tudi močno nestrpni hkrati.

Med pogostna občutja starosti spada tudi *negotovost*. V starosti smo pogosto znova negotovi, preprosto zato, ker v otroštvu nismo uspeli razviti zaupanja. Star človek je lahko negotov, ker je izgubil življenjskega sopotnika in s tem zaščito pred različnimi nevarnostmi. Negotovost pa lahko izvira tudi iz slabega materialnega položaja. To nemalokrat tira starejšega človeka v obup, obžalovanje, v zanikanje vrednosti svoje preteklosti. Poznejša leta življenja so namreč pod vplivom dogodkov sedanjosti in pod vplivom vsega, kar je star človek že preživel.

Slab materialni položaj v starosti hkrati pomeni pomanjkanje avtonomnosti, in življenjski neuspeh. Starejši naj bi bili tudi negotovi. Preveč se posvetujejo, preveč oklevajo, preveč so neodločni!

Avtonomnost ni enaka skozi vse življenje. Avtonomnost je nekaj drugega pri štirih letih, ko smo razpeti med željo, da bi bili avtonomni, sram, da smo nemočni in majhni in dvom vase,

je nekaj drugega v odraslosti in je spet nekaj drugega v starosti, ko naj bi samostojno sprejemali odločitve.

V izobraževanju starejših odraslih je doseganje avtonomnosti torej samostojnega odločanja del *skritega kurikuluma*. Starejši študenti zvečine neradi sprejemajo samostojne odločitve. Pogosto njihovo vrednost preverjajo z mentorjem, vendar zlagoma pričnejo prispevati tudi samostojne pobude in odločitve. Tako ohranjajo in razvijajo avtonomnost. »Do avtonomnosti pride, če odločitev sprejmemo tako, da preprosto asimiliramo, kar nam okolje ponuja, ali pa tako, da se pred ponujenim branimo, se s tem borimo, pa tudi tako, da ponujeno zavržemo.« (Morin, 1980). Z vidika izobraževanja in prostovoljnega dela je avtonomnost starejših pomembna. Avtonomen študent ali prostovoljec je zmožen deliti izkušnje z drugimi in se z njimi sporazumevati. Avtonomnost namreč ni individualizem, če pa se spremeni v individualizem, potem to ni več avtonomnost, oziroma je avtonomnost, ki je zašla na stran pot. Za avtonomnost namreč potrebujemo druge! »Tisti, ki bi živel na pustem otoku, ne bi bil avtonomen, kajti tam ne bi bilo težav družbenega življenja.« (Hoffmans-Gosset, 1996, str. 47).

Naš vtis je, da je vprašanje avtonomnosti v različnih obdobjih starosti eno ključnih vprašanj starejše osebe in njenega okolja, tako, da neizogibno postane eno od vsebinskih vprašanj izobraževalnih programov. Avtonomnost ni stanje marveč je proces. Starejši človek, ki je imel skozi življenje težave z avtonomnostjo, se na starost znajde pod podobnim pritiskom, kot nekoč.

Življenjska prizadevanja oziroma življenjsko angažiranost Erikson preučuje vse od obdobja pred rojstvom, pa do visoke starosti. Človek spodbuja svoje okolje in okolje spodbuja njega. Njegova vpletenost v življenje, njegova življenjska prizadevanja tudi izzovejo »okolje«, da ga vplete. »To psihološko in družbeno prizadevanje se v slehernem življenjskem obdobju širi. Sprva se širi v tesnih medsebojnih odnosih, kasneje pa v psihološki rasti, ki vodi v postopen razvoj.« (Erikson in drugi, 1994, str. 33). Posameznik in socialno okolje vplivata drug na drugega. S tem se spreminja socialno okolje in se spreminja človek. Bistri se mu razum in spremenita se njegovo obnašanje in delovanje. To je še posebej očitno pri starejših prostovoljcih. Na starega človeka, ki s prostovoljnim delom vpliva na okolje, vpliva tudi okolje samo. Posledično se star človek zagleda vase, v svoja stališča, čustva, motivacijo in sposobnosti in se ob tem spreminja ter prilagaja.

Erikson pravi, da je v človekovem življenju več (osem) obdobj in da prehod iz enega v drugo zmeraj pomeni, da mora ta v nadaljnjem obdobju preoblikovati odnos do velikih življenjskih vprašanj, ali kakor pravi Erikson, do velikih »psiholoških tem«. Spremenjeno

razumevanje teh tem, oziroma teh velikih vprašanj, pa povzroči napetost, s katero se človek mora spopasti. V zadnjem obdobju svojega življenja mora človek preoblikovati preteklost in hkrati ostati navzoč v sedanjosti.

Kvaliteta življenja v starosti je tako odvisna od predhodnih obdobj, pa tudi od življenja v tem zadnjem obdobju, torej v starosti, odvisna je tudi od tega, če je človek zdaj, v nastopajočem novem življenjskem obdobju sposoben na nov in svoji starosti primeren način integrirati velike psiho-socialne teme, ki so obvladovale prejšnja obdobja njegovega življenja (npr. ustvarjalnost in stagnacijo, bližino in samoto, identiteto in zmedenost glede lastne identitete itd.). Gre za *psihološke pritiske* preteklih življenjskih obdobj. Hkrati pa se v vsakem razvojnem obdobju napovedujejo tudi pritiski, ki se v naslednjem obdobju zgrnejo nad človeka. Ob tem človek lahko občuti tudi pritiske, ki jih je v posameznem obdobju dobro preстал, zdaj pa se z njimi ne spopada več na primeren način.

Spreminjanje identitete v poznejših letih življenja

Sleherna *kriza* izzove regresijo, priključuje tisto, kar je človek izrinil v podzavest. Regresija, vračanje izrinjenega, pa znova oživi problematiko zgodnjega otroštva in tudi problematike drugih življenjskih obdobj. Tisto, kar je izrinjeno, poteptano v človekovi zavesti, se oglasi takrat, ko je *moč Jaza* omajana, in tako še posebej v starosti. Sleherna kriza pretrese celoto psihične strukture in omaja odnos, ki ga ima človek sam s seboj.

Skozi življenje gremo skozi več *kriz identitete*. Najmočnejše je iskanje samega sebe v *dobi odraščanja*. Takrat si več ali manj sami izberemo svojo identiteto in jo oblikujemo s pomočjo vrstnikov ali odraslih vzorov. Skorajda enako močna *kriza* nastopi *ob prehodu v pokoj*. Moramo se spoprijeti z napetostjo, ki se poraja med tem, ko iščemo identiteto in med zmedenostjo ob tem, da ne vemo več, kdo smo, kaj je sploh naša identiteta. To nas spet vplete v psiho-socialne procese, kakršni so nas nekoč, v dobi odraščanja, že obvladovali. Starejši človek mora poiskati ravnotežje med temi nasprotujočimi si silami tako, da išče smisel svojega jaza. Takrat gre skozi prepričanja, ki so se nabrala v njem, pregleda svoje lastnosti, ki so se oblikovale, ne da bi se tega prav zavedal. Tako lahko, gledajoč skozi prizmo preteklega časa, znova oceni vrednost svojih preteklih izkušenj. Ko primerja zgodnja upanja in sanje z življenjem, ki ga je živel, se skuša sprijazniti s svojimi zmožnostmi. Vprašanja o preteklem življenju in o ustreznosti preteklega življenja ter spoprijaznjenje z življenjem odpirajo tudi religije. V starosti človek naredi bilanco svojega življenja in tako je »vsaka starost priznanje nečesa«, pravi André Malraux. V starosti se mora človek spopasti s končnim zorenjem tega, kar lahko imenujemo *bivanjska identiteta*. (Erikson in drugi, 1994,

str. 129). Zdaj ima tudi zadnjo možnost, da vpliva na tista prizadevanja, ki najbolj zrcalijo »jaz« njegovega celotnega življenja.

Starejši človek razvije tudi *identiteto svoje generacije*. Zdaj pripada tisti, ki pred seboj nima več starejših od sebe, na katere bi se lahko naslonil. Tako se mora, ko vodi druge generacije, opreti na svojo lastno modrost in spomine. Pomembna sestavina identitete starejšega človeka je tudi v tem, kako ga sprejmejo naslednje generacije in v kakšnem spominu jim bo ostal, ko ga ne bo več med živimi.

V starosti so dejavnosti, s katerimi smo dolgo izražali osebno identiteto, omejene. Opustimo poklic, opustimo delo, ki smo ga opravljali za preživetje. Težavno postane življenje tistih, ki so se zavezali življenjskemu scenariju, ki ga Eric Berne, oče transakcijske analize, imenuje scenarij *Dokler moram*. Na kasnejše obdobje so namreč odlagali izpolnitev svojih upanj, pričakovanj in sanj. Po upokojitvi scenarija *Dokler moram* ni več. Obveznosti, naložene od zunaj, izginejo, človek ostane praznih rok, brez življenjskih vsebin, nared za drugi scenarij, imenovan *Scenarij negotovega konca*. (Berne,1989)

V tem obdobju so se odnosi z ljudmi, na katere se je človek dolgo opiral, morda spremenili, ali pa so ljudje umrli. Poznana in domača razmišljanja so zdaj manj navzoča v okolju in takrat se starejši človek bori s tem, *kdo je bil skozi svoje dolgo življenje in kdo bo morda postal v letih, ki prihajajo*. Ljudje imajo tedaj predstavo, da naslednje generacije pripadajo nekemu povsem drugemu svetu, ki ni več njihov. Drugače povedano, pride do krize identitete, ko človek znenada ne ve, čemu sploh pripada, in kakšen bo v prihodnje.

Družbeni in finančni status sta za mnoge, ki so se z njima istovetili skozi življenje, pomembna. Še več, nekateri starejši svoj status in identiteto črpajo iz materialnih reči, ki so si jih pridobili skozi življenje. Mnogi so ponosni na poklicne, finančne dosežke ali družino svojih otrok in vnukov. Spet drugi gradijo svojo identiteto iz tega, da so se znali upreti svoji družini ali okolju in iti po svojih poteh.

Pomembno za identiteto v starosti je, da se sprijaznimo z napakami, nezadostnostjo, s tem, da smo opustili priložnosti, ki smo jih imeli. Mnogi starejši spoznajo, da so vrednote, ki so obvladovale njihovo življenje, izginile. Veseli so, če njihovi otroci zrcalijo njihove vrednote, če ne, se morajo spopasti z novimi prepričanji in novo hierarhijo vrednot. Te morajo sprejeti.

Starejši se na različne načine skušajo spoprijazniti z življenjem, ki so ga živeli. Pogosto, pa čeprav se tega ne zavedajo, celo spremenijo življenjsko filozofijo, da bi se bolje prilegla

življenju, ki so ga živel. Iz tega vznikne sistem prepričanj, verovanj, vrednot, lastnosti, značilnih za življenje starejšega človeka.

V celotnem »toku življenjskega cikla je predvidevanje in načrtovanje prihodnosti vrsta psihološke priprave na prihodnja leta. Še več, takšno predvidevanje prihodnosti je za nujno in človek mora zmeraj skrbeti, da misli na jutrišnji dan, da ima cilj« (prav tam, str. 63). Nasprotno pa, če preneha živeti za prihodnost, tedaj se menja celotna struktura njegovega notranjega življenja. Tedaj živi začasno, tako kot živi začasno nezaposleni delavec. Zahteva, da naj človek živi zdajšnji trenutek, zahteva po »carpe diem« se zdi najbolj neznosna zahteva, ki se postavlja pred človeka. In vendar, ker je prihodnost starosti smrt, ker starost nima prihodnosti, starost živimo v zdajšnjem trenutku. V starosti je trajanje prihodnosti dokaj negotovo. Nekdanje iluzije o neomejenosti časa zdaj nadomesti trdno spoznanje, da smo umrljivi. To, da je nekdo še zmeraj živ, se nemalokrat zdi že samo po sebi dosežek.

Nekateri starejši razmišljajo o tem, kako bi z življenjem preprosto nadaljevali. Takšne misli so pogostne še posebej v obdobju tik pred starostjo. V zadnjih letih poklicno dejavnega življenja se mnogi pričnejo pripravljati na starost na način, ki posnema njihove dotedanje dejavnosti. Nekateri se lotijo dolgoročnejših načrtov, a nimajo dolgoročne vizije življenja.

Starejši ljudje pogosto prisilno razmišljajo o smrti in bolezni. In vendar večina poskuša nasprotovati takšnim mislim tako, da se navdajo z bolj optimističnimi mislimi, da so bolj vpleteni v življenje. Zdi se jim, da je črnoglede misli treba pregnati, da si ne pokvarijo optimizma. Vendar naloga starejših ni le poudarjanje življenja in psihološke moči s tem, da ostanejo vpleteni v smiselna in dejavna razmerja z drugimi! Naloga starejših je tudi v tem, da sprejmejo neizogibno slovo od življenja.

Da bi se izognili *depresivnosti in propadanju*, številni starejši razvijejo *ново življenjsko filozofijo*. Zanimajo se za vse okrog sebe, saj je pomembno, da če živiš tudi rasteš. Nekateri se zavežejo dnevnu urniku, ki se ponavlja sleherni dan in to jim prinaša zadovoljstvo. Potreba po strukturiranju časa je namreč ena osnovnih človekovih potreb. Nekateri se podvržejo redu. Red je neke vrste prisila ponavljanja (...), ki nas obrani kolebanja, negotovosti. Spet drugi ostanejo dejavno povezani z drugimi, skrbijo za njih. *Mnogi verjamejo, da je pomembno, da so koristni, da jih drugi potrebujejo in verjamejo v moč prostovoljnega dela*. Nekateri razmišljajo, kako se bodo najprej morali pozdraviti. Nekateri se odločijo, da bodo bolj skrbeli za telo, drugi spet, da bodo poravnali odnose z otroki. Mnogi načrtujejo po upokojitvi dejavnosti, ki ji do takrat niso imeli časa opravljati. Tako se med motivi za izobraževanje ali prostovoljstvo v poznejših letih največkrat znajde stara

neizpolnjena želja. V našem okolju imajo takšne želje in nove načrte predvsem ženske. Moški pa načrtujejo za starost predvsem tiste dejavnosti, ki so jih nekoč že opravljali.

Starejši vedo, da jim moči upadajo. Branijo se tudi tako, da različne *vidike današnjega sveta* doživljajo kot kritične. Pogosto se jim zdi, da je na svetu tako zelo vse narobe, da se gotovo pripravlja velika nesreča. Takšni pogledi izražajo prepad med njihovimi vrednotami in vrednotami sveta, ki jih obdaja. Nekateri omenjajo svetovno politiko, korupcijo, razpad države, pomanjkanje spoštovanja tradicionalnih vrednot, odnose med ljudmi in ustanovami. Pogosto trdijo, da so *spoštovanje in prijaznost*, pa tudi *potrpežljivost*, bistveni.

Izkušnja s skrbjo za druge, negovanjem drugih in vzdrževanjem drugih, kar je bistvo tega, kar Erikson imenuje *generativnost*, naredi iz življenjskih obdobj življenjski krog. Ko se star človek spominja svoje odgovornosti za negovanje drugih generacij, se spominja in ocenjuje to svojo skrbstveno vlogo in sprejema dejstvo, da temu ni več tako. Zdaj se mora sprijazniti s tem, da njegova skrbstvena vloga ni več potrebna tako, kot nekoč, ko se je zavezal starševstvu, ustvarjanju, proizvodnosti. Razen tega se mora spoprijazniti tudi s tem, da morda ni prejel dovolj pozornosti in skrbi staršev, ko je bil otrok, in da morda svoje vloge ni dobro odigral kot odrasel človek za svoje starše v visoki starosti.

Izobraževanje in prostovoljstvo v poznejših letih sta tako lahko pomemben vir vzpostavljanja nove identitete. Po eni strani starejšemu človeku odpirata pot k novim spoznanjem in mu dajeta možnost potrjevanja osebnosti skozi dejavnost. To mu daje psihosocialno oporo, saj se znajde skupaj z drugimi ljudmi, ki se starajo in iščejo poti življenja v starosti. Tako lahko potrdi obstoj nekdanjih vrednot in prepričanj, hkrati pa ima tudi možnost, da svojo življenjsko filozofijo spreminja v stiku z mlajšimi, denimo prostovoljci. Izobraževanje in prostovoljstvo starejšemu človeku tudi pomagata premagati napetost, ki se poraja v njem in negotovost, ki ga spremlja. V skupini prostovoljcev najde odziv nase in svoje podvige. V skupini postanejo pomembna tudi njegova pretekla doživetja. Naloga starejših je, da okrepijo psihosocialne moči tako, da vzdržujejo smiselno in pomenljivo življenjsko angažiranost.

1.4. IZOBRAŽEVANJE ZA UČINKOVITO PROSTOVOLJNO SODELOVANJE STAREJŠIH PREBIVALCEV V ODLOČANJU GLEDE REČI LOKALNE SKUPNOSTI

V večini zahodnih evropskih držav je starost postala politično in družbeno vprašanje šele v petdesetih letih 20. stoletja. Razumljivo! Po tako veliki družbeni prekinitvi kot je vojna, zmeraj upade pomen starejših rodov, dežele hočejo zaživeti na novo, z novimi ljudmi. Poleg tega je šla pozornost lokalnih oblasti v obdobju po drugi svetovni vojni predvsem k odstranjevanju ruševin in prihodnosti mladih rodov, starejši pa takrat so ostali na družbenem robu.

Mnogim se morda zdi izobraževanje starejših za sodelovanje v razvoju lokalne skupnosti in za upravljanje z lokalno skupnostjo samo zase razumljivo. Pa vendar temu ni zmeraj tako! Če nekdo želi sodelovati v odločanju, si mora obogatiti referenčni okvir, pridobiti si mora poglobljeno znanje in izkušnje. Vsekakor morajo tisti, ki sodelujejo v sprejemanju odločitev, pomembnih za življenje lokalne skupnosti, imeti širši referenčni okvir od tistih, ki jih ti zastopajo.

Tu se zdaj postavlja vprašanje, ki neizogibno zahteva odgovor. Kaj mora predstavnik starejših sovrstnikov in prebivalcev znati in vedeti? Zdi se nam, da mora vsekakor najprej poznati temeljna vprašanja starejših in starosti, nekaj mora vedeti o različnih slogih življenja starejših, pozna naj pokojninska vprašanja, vprašanja socialnih in ekonomskih pravic starejših, vprašanja urbanega prostora in dejavnega staranja, torej tudi prostovoljstva starejših. Poznati mora politiko starosti in staranja, vprašanje prožne varnosti. Predvsem pa mora pozabiti, in to je nadvse težko, na stereotipno obravnavo starejših, vedeti mora, da so starejši močno različni, kar smo že večkrat omenili. Dosti bolj so namreč člani kohort starejših različni od članov kohort mladih. Razumljivo, saj jih je oblikovala življenjska pot. Vsi starejši ljudje tako niso pacienti, vsi starejši ljudje si ne želijo počivati na robu bazena in na robu družbe. Starejši niso zmeraj revni, neizobraženi, nemočni, potrebni dolgotrajne nege na domu ali v institucijah in to čim dosežejo upokojitveno starost. Stereotipov o starejših je veliko. Takšna kategorizacija pa je nevarna in nikakor ne pokaže resnične drugačnosti starejših, ki bi jo morali spoznati, če bi želeli voditi dobro občinsko politiko starosti in staranja. O starejših tako lahko govorijo predvsem starejši sami. Otresti se slabšalnih stereotipov ali pozitivnih stereotipov o starejših oziroma primitivne idealizacije starejših pa predstavnikom starejših v procesih odločanja v lokalni skupnosti nikakor ni lahko. Tako javne osebnosti, strokovnjaki vseh vrst, politiki, nemalokrat s svojimi javnimi nastopi celo utrjujejo stereotipe o starejših. *Politika starosti in staranja mora starejše obravnavati kot zmožne, ambiciozne, sodelujoče člane lokalne skupnosti.* Te potrebe naj se zavedo tudi starejši prostovoljni predstavniki starejših v vrstah lokalne oblasti.

Starejši predstavniki starejših v procesih odločanja naj imajo védenje o potrebah starejših in o novih, času primernejših socialnih vlogah starejših. Pa tudi politiko dejavnega staranja naj poznajo!

Dejavno staranje pomeni tudi starati se pri dobrem zdravju, biti bolj zadovoljen na delovnem mestu, imeti večjo moč odločanja, bolje delovati kot dejaven državljan. Ne glede na starost lahko v družbi igramo dejavno vlogo in živimo bolje, a kar se da veliko je treba narediti iz zmožnosti, ki jih imamo. Prizadevati si velja za delo, participacijo vseh v družbi in za neodvisno življenje, strniti izkušnje, modrost in mnoge druge vrline starejših. Spoznati velja, da starejši niso breme družbe, da so, nasprotno, njena prednost! Vsi namreč lahko živimo bolje, se bolje uresničimo in to se mora zgoditi v dobro posameznikov in vse družbe. Takšna je v nekaj besedah evropska politika dejavnega staranja. Če pa zdaj primerjamo občinske politike z drugimi politikami, tudi evropskimi, lahko rečemo, da so občinske politike dosti bližje resničnosti in resničnim vprašanjem prebivalcev in so daleč od različnih ideologij, vnaprejšnjih zamisli in nacionalnih programov. So, in morajo biti, blizu vsakdanjemu življenju, veselju, žalosti, obupu, jezi vsakdanjega življenja. Občinske politike se dotikajo vseh, ki živijo na ozemlju občine; različnih generacij, različnih nacionalnosti, različnih družbenih skupin.

Občinska politika starosti, staranja in starejših se v zadnjem času razvija v smeri:

- nenehnega dialoga s tistimi, ki so se pravkar upokojili, ki se zavedajo značilnosti svoje starosti in visoke starosti, ki šele prihaja, starosti, kakršna je danes in kakršno živijo tisti, ki so že nekaj časa upokojeni,
- razvoja storitev skupaj in v tesnem sodelovanju z družinami, ki živijo v različnih soseskah,
- ustvarjanja priložnosti za starejše, da bi bili enakovredni člani skupnosti. Večina vprašanj se pojavlja na tem zadnjem področju. Čutiti jih je v posameznih soseskah. Zakaj? Zato, ker starejše vse prepogosto obravnavamo le kot odvisne in potrebne pomoči.

Zanimajo nas zdrave skupnosti, skupnosti, ki se zavedajo dejstva, da so hitre spremembe prinesle veliko vrst neenakosti (starost, spol, zaposlovanje, stanovanje, transport, urbana neenakost) in zato je treba ustvariti nove oblike solidarnosti, nove oblike darovanja časa, denarja, znanja, kulture, lokalne skupnosti, ki želijo biti integrativne za vse družbene skupine in posameznike. Tako je priporočljivo in naravno, da različne družbene skupine, oziroma njihovi predstavniki, tudi predstavniki starejših, sodelujejo v procesih odločanja v lokalni skupnosti. Večinoma je skupina starejših največja družbena skupina v lokalnem

okolju, zato mora imeti svoje predstavnike, ki jo predstavljajo, a seveda hkrati predstavljajo tudi vse druge skupine in njihova vprašanja. Da to ni preprosto, to dobro vemo.

Zakaj ni preprosto? Kulturni model organizacije starostnih in življenjskih obdobj se spreminja in tudi v tem lahko odkrivamo izvor današnje »krize«, imenovane *starajoča se družba*. Bolj gre za to, kot gre zgolj za šibke javne finance. Model in razmerja, ki jih ponuja, se zlagoma spreminjajo, a ne brez trenja. Za delovno dejavne generacije v sredini je težko, ker bodo morale sprejeti spremembe, mlajši so pripravljeni sodelovati v družbi dosti prej, kot jim je danes dano, in dosti prej so voljni sprejeti odgovornost za skupno življenje. Starejši prav tako želijo sodelovati v odločanju. To so vprašanja, ki jih obravnavano v programih izobraževanja starejših za sodelovanje v razvoju lokalne skupnosti in za odločanje glede za skupnost pomembnih reči.

Vendarle pa skupnostnih reči, kot so zaposlovanje, izobraževanje, kultura, zdravje, šport, transport, turizem, dostop do novih tehnologij, lokalni razvoj, dejavno staranje, medgeneracijska solidarnost, življenje starejših odvisnih ljudi, enake pravice in priložnosti ni moč obravnavati ločeno, ne da bi poskušali razumeti spreminjajoči se položaj vseh generacij sredi spreminjajoče se družbe. V iskanje rešitev za lokalno skupnost morajo biti vključene vse generacije s svojimi pogledi.

Danes delamo drugače, kot smo delali še nedavno, v industrijskem obdobju. Dela ne opravljamo več na nekdanji način v času stalne zaposlitve za nedoločen čas. Gre za delo doma, delo s skrajšanim delovnim časom, občasno delo, delo med dvema delovnima pogodba itd. Predvsem pa gre za brezposelnost, v prvi vrsti mladih. Za spreminjanje tega dejstva vzgajamo starejše, da bi lahko mlade vodili v ustvarjanje novih delovnih mest. Starejši, ki opravljajo zgolj občasno plačano ali prostovoljno delo, na ta način ustvarijo nova delovna mesta za mlade. Značilen primer je Univerza za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani, ki je v letih svojega delovanja ustvarila številna delovna mesta, delovna mesta in znanje za mlade. Spočetka namreč delo ni kar delo za nedoločen čas. Treba ga je najprej ustvariti. Starejši prostovoljci to zmorejo. Prostovoljno delo starejših ustvarja rešitve za starejše in vse druge generacije hkrati.

V današnji družbi moramo vsi imeti *dostop do sodobne tehnologije*. Nove tehnologije in računalniška pismenost so tesno povezane s poklicnim delom in tako upokojitev zmanjša dostop do novih tehnologij, prostovoljno sodelovanje starejših v rečeh, pomembnih za lokalno skupnost pa omogoči, da ti namensko in smiselno uporabljajo nove tehnologije, kar povečuje njihovo usposobljenost na tem področju. Še več, na Univerzi za tretje življenjsko

obdobje v Ljubljani smo ustvarili mrežo prostovoljnih starejših mentorjev za *gibanje Znaš, nauči drugega* in za menjavo (računalniškega) znanja med starejšimi.

V razvoj prostovoljstva starejših na univerzi za tretje življenjsko obdobje smo se podali tudi v želji, da *ohranimo človeški in družbeni kapital starejših*. Starejši so nosilci nesnovne kulturne dediščine, imajo znanje in spretnosti, prepričanja, navade, norme, kulturo dela, imajo socialno omrežje in ga lahko dajo na razpolago mlajšim. Pogosto imajo razvito zmožnost socialnega predvidevanja. Vse to lahko prenesejo na mlajše. Tudi na tiste, ki se zaradi svojih posebnosti težko vključijo v družbo. V ta namen smo na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani večkrat izvedli *izobraževanje starejših za delo z mlajšimi dislektiki*, ki imajo posebne učne težave, pa tudi prednosti.

S prostovoljnim delom starejših preprečimo, da bi se ti znašli izločeni na družbenem robu, brez dostopa do javne sfere in tako tudi brez dostopa do družbenega in gospodarskega razvoja. Izkušnje številnih upokojenih kažejo, da po upokojitvi nima smisla vztrajati pri pogodbenem poklicnem delu. Zaposlenih ni moč dohajati, treba si je poiskati novo delo, ki nas bo obdalo z novimi ljudmi. Če starejšim damo strukturo, podporo, izobraževanje, potem je prostovoljno delo lahko tudi zahtevno. Profesionalizirano prostovoljno delo, kot je denimo delo študentov Univerze za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani v različnih javnih ustanovah (*muzejski, bolnišnični, kulturni mediatorji, vrtni prostovoljci v Botaničnem vrtu Ljubljana*) je takrat zares mogoče.

Če spodbude ni, če mestna politika prostovoljnega dela in prostega časa starejših ne obstaja, če prostovoljnega dela ne spodbujamo, če ni modelov, po katerih se je moč zgledovati, starejši navadno tonejo v pasivnost, v kar poskušajo pritegniti tudi druge starejše ljudi. Vse bolj so zagledani vase, vse manj lahko dajejo drugim, vse manj so zadovoljni sami s seboj in z vsemi drugimi.

Izobraževanje v poznejših letih življenja, ki spodbuja prostovoljstvo in sodelovanje v rečeh lokalne skupnosti

Izobraževanje za prostovoljno participacijo v rečeh lokalne skupnosti se prične z izobraževanjem za dejavno državljanstvo. To se lahko prične z osveščanjem, lahko pa tudi z delovanjem in izkušnjo delovanja v civilni družbi, na njenih različnih področjih ter z usvajanjem temeljnih konceptov in miselnih kategorij. Starejši predstavniki starejših naj imajo filozofijo starosti in staranja. Pridobijo naj teoretične osnove za razumevanje potreb in vprašanj starejših v svojem, nacionalnem in evropskem prostoru.

Z namenom, da bi razumeli skupnost in reči lokalne skupnosti, lahko starejši predstavniki starejših in lokalne skupnosti spoznajo teorijo lokalnega prostora. To ni odveč! Prostor je

namreč enoten, vse v prostoru je med seboj povezano, zato je treba s prostorom ravnati dobro in védno. Starejši predstavniki lokalne skupnosti se morajo tako spoznati ne le z ustanovami te skupnosti, marveč tudi z drugimi sestavinami prostora: naravnim okoljem, ki je vir življenja in je nujno za življenje vseh živih bitij; grajenim okoljem, ki je vir bivanja in delovanja prebivalcev; kulturnim okoljem, ki je okvir in je izraz snovne in nesnovne kulturne dediščine preteklosti, sedanjosti pa tudi prihodnosti prebivalcev; političnim in upravnim okoljem, tj. politično in družbeno organiziranostjo mesta, občine, regije, države, pravnimi vidiki odnosov v prostoru (pravico uživanja prostora in uporabe prostora).

S prostorom upravljajo lokalna skupnost in njeni predstavniki, ki se v procesih odločanja in drugega delovanja naslanjajo na vrednote skupnosti. To velja tudi za prostovoljce in njihovo delovanje: vsi, od otrok v vrtcih do starejših občanov naj izkusijo demokratično delovanje v skupnosti; deležni naj bodo moralne vzgoje, kajti demokracija je zbirka vrednot. V lokalni skupnosti naj poteka tudi prenašanje znanja in spretnosti za dejavno sodelovanje v življenju lokalne skupnosti; poteka naj prizadevanje za vključevanje obrobni družbenih skupin, poteka naj sodelovanje starejših v izgradnji lokalnih zmožnosti; občani naj pridobivajo znanje in moč; gradita naj se lokalna skupnost in njena identiteta; nihče naj ne bo funkcionalno nepismen in proti funkcionalni nepismenosti je treba boriti, prostor je treba dati vseživljenjskemu izobraževanju na vseh področjih življenja lokalne skupnosti.

Demokratične spretnosti in znanje najlaže pridobimo v oblikah neformalnega izobraževanja in delovanja ter razprave v skupnosti. Dobre metode so pri tem naslednje: forumi krajanov, diskusijske skupine v soseskah, okrogle mize, seminarji, delavnice v nevladnih organizacijah, na univerzah za tretje življenjsko obdobje, v društvih upokojencev, na ljudskih univerzah in na splošno v vseh organizacijah civilne družbe, kjer potekata skupno učenje in delovanje.

Če je demokracija vrednota, se je lahko učimo tudi ob uporabi didaktike vrednot, ki je utemeljena na argumentiranju, rigoroznem razmišljanju, dialogu, diskusiji. Demokratične zmožnosti lahko navsezadnje razvijamo tudi v različnih skupnostih, kot so družina, šola, cerkev, društva, lokalne skupine, politične stranke, ki tvorijo lokalno skupnost.

Dejavne državljane izobražujemo in jih spodbujamo, da se lotijo akcij in da pridobijo vrednote, ki uravnavajo prostovoljno delovanje. Pri tem imamo pomemben cilj: omogočiti prebivalcem lokalne skupnosti, da dojamejo, kako so povezani med seboj in odvisni drug od drugega.

POGLAVJE DRUGO: SKUPNOST, STAREJŠI PROSTOVOLJCI IN NJIHOVO DELO

2.1. SKUPNOST IN NJENE ZNAČILNOSTI

Mnogi ljudje danes čutijo probleme in vedo, da bi bilo treba kaj narediti. Manjše število med njimi čuti, da so poklicani, da kaj naredijo in če ne naredijo, ker nimajo dovolj znanja, časa ali poguma, se jih loti občutek krivde, a pri tako širokih vprašanjih, ki jih je nekoč urejala država, posameznik kaj malo lahko naredi sam. Za večino svojih interesov in potreb preprosto ne moremo poskrbeti sami. Moramo se naučiti delovati v skupnosti. Ko nekdo postane starejši ali kadar nekdo zboli, ima seveda posebne, sebi lastne potrebe, pa vendar to še ne pomeni, da lahko v skupnosti z drugimi ljudmi dobro živi, ne da bi k tej skupnosti tudi kaj prispeval. Prav zato so prostovoljski programi primerni za vse prebivalce lokalne skupnosti, pri čemer starejši ne morejo biti izvzeti. Pri prostovoljnem delu gre za razumevanje skupnosti in tega, kar skupnost potrebuje. Vprašajmo se tedaj, že na samem začetku, kaj je skupnost?

Skozi zgodovino skupnost v različnih obdobjih dobi močno različen pomen. Včasih jo kujejo visoko v nebo, drugič spet gledajo nanjo zviška. Danes je *skupnost* pojem, ki ga zaradi preteklih konotacij mnogi zavračajo. Skoraj bi lahko trdili, da smo bolj naklonjeni individualizmu, iskanju svoje lastne nove podobe v spremenjenih okoliščinah, potrjevanju samega sebe. Zdi se, kot da za skupnost nimamo dovolj moči. Za mnoge skupnost ne obstaja. Tudi pojem družbe ali dobre družbe je zamegljen. Vprašajmo se tedaj: »Kaj je dobra družba? Kaj je dobra skupnost?« V naših očeh je dobra družba, dobra skupnost tista, ki *prepozna potrebe in skuša uporabiti spretnosti ter znanje vseh državljanov za skupnost kot celoto.*

Pri tem je dobro vedeti, da večino skupnosti opredeljujejo *skupne značilnosti njenih članov in skupni interesi, ki jih člani imajo in ki člane povezujejo.* Ena od skupnih značilnosti je lahko tudi to, da ljudje živijo skupaj v majhnem kraju ali mestni četrti. Skupni interesi pa so: kulturna dediščina, skupna tradicija, skupna identiteta ljudi v kraju, pripadnost in zvestoba kraju; socialne vezi v soseski ali kraju, solidarnostna pomoč, druženje, ki sloni na podobnosti ljudi, na tem, da bivajo skupaj, na skupnih izkušnjah in težavah; doseganje skupne politične moči, skupno delovanje za spremembe v sodelovanju z društvi, ustanovami, podjetji, lokalno oblastjo.

V zvezi s skupnostjo se pojavljajo zanjo značilni koncepti:

Prvi in najpomembnejši koncept je ta, *da seme rešitev za probleme posamezne skupnosti leži v skupnosti sami.* Ob tem verjamemo, da imajo člani skupnosti dosti znanja, ki ga je

potrebno prenesti tudi na druge. Posamezna skupnost ima npr. lahko zelo dobro zdravstveno ustanovo, pa vendar bo zdravje ljudi v kraju boljše, če bodo ti svoje zdravje sposobni razumeti in ga uravnavati. To lahko počnejo vsak zase, vendar jim je dosti lažje, če se v ta namen združijo z drugimi ljudmi. Tako nastanejo *skupine za samopomoč* bolnikov in njihovih družin ali društva, npr. pljučnih bolnikov itd. Razen osnovnega namena in potrebe pa takšna skupnost zadovoljuje še mnoge druge potrebe svojih članov.

Drugi koncept je v tem, da je *posameznike treba pripraviti na to, da sodelujejo v odločanju*. Pri tem gre za pripravo tistih, ki uporabljajo posamezne storitve. To pomeni, da tisti, ki storitve uporabljajo, lahko med njimi izbirajo, da je teh storitev na voljo več in da niso prisiljeni izbrati posamezno storitev. Tisti, ki storitve uporabljajo, jih morajo jasno dojeti, dojeti njihov pomen za svoje življenje, pri čemer morajo biti takšne storitve dosegljive vsem. Če npr. občani želijo dobiti podatke o delovanju občine, morajo biti ti podatki dosegljivi in pri roki, najbolje napisani v vsem razumljivem jeziku. Občinska vrata morajo biti odprta vsem. Občinski možje tako ne morejo človeka odpraviti na vratih rekoč: »Če kaj želite, napišite prošnjo.« Občani morajo biti pripravljeni na to, da sodelujejo v odločanju in spreminjanju stanja, da ne pristanejo na pogostni odgovor »Ja, kaj hočete, tako je«, ali pa »Saj se tako ne da nič narediti«.

Občani morda ne potrebujejo posamezne storitve in vendar imajo pravico o njej odločati. Pripravljati občane na to, da imajo pravico soodločati pomeni pripraviti jih na to, da vedo, da imajo pravico vedeti, da imajo pravico do pojasnila, da imajo pravico, da jim prisluhnejo, da jih poslušajo. To so osnovne pravice, o katerih morajo biti občani obveščeni.

Skupnost občanov oziroma lokalna skupnost je skupnost, ki presega individualne potrebe in interese. Gre za tiste potrebe in interese, ki jih imajo skupaj tisti, ki tudi živijo skupaj na posameznem področju. V vsaki skupnosti se javljajo interesi, ki so članom skupnosti skupni. Pa ne samo interesi, marveč tudi pogledi, ki jih je v pogovoru moč prepoznati. Posamezne skupnosti so lahko kolektivne porabnice storitev, ki jih nudi občina ali država, lahko pa želijo dati tem storitvam podobo, oblikovati in spreminjati lokalni način življenja, ki dajejo svojemu kraju podobo. Tako pripravljati skupnost na soodločanje pomeni tudi dati ji možnost, da prepozna in opredeli tista vprašanja, ki so pomembna za življenje v lokalni skupnosti. Takšna pomembna vprašanja je mogoče izluščiti in opredeliti s pomočjo občinskih svetov, raznih forumov, ki potekajo v soseskah itd. Seveda pa ima takšno podpiranje skupnosti tudi slabo stran, saj včasih lahko tudi grobo nasprotuje željam posameznikov.

Tretji koncept je koncept *državljanosti*. Francozi pravijo, da se človek rodi kot državljan, dejaven državljan pa šele postane in za to potrebuje znanje. Državljanost nima nič

opraviti s suhoparnim znanjem o lokalni oblasti, parlamentarnih postopkih in nasploh o delovanju institucij. Državljanost ljudi se ne izkazuje s tem, da prevzemajo predsedniške funkcije v klubih ali društvih. Gre preprosto za sodelovanje, podjetnost, prispevanje, odgovornost, solidarnost.

Četrty koncept je v tem, da je *skupnost boljše od vseh sposobna izrabiti vire*, materialne in duhovne, s katerimi razpolaga, saj z njimi ravna zelo razumno.

Peti koncept, na katerem sloni pojem skupnosti, je v povezavi z *ljudmi in njihovimi potrebami*. Sleherni član skupnosti ima potrebe. Nekateri imajo posebne potrebe (npr. invalidi), vseeno pa morajo, če so člani skupnosti, tudi prispevati za skupnost. Kdor ureja prostovoljno delo, mora prepoznati zmožnosti posameznikov in jih uporabiti v ta namen.

Možnosti za prostovoljno delo starejših

O prostovoljstvu starejših lahko razmišljamo, le če trdno verjamemo v to, da se starejši lahko razvijajo, da imajo do dejavne starosti pravico in da se življenje ne more umetno presekati z mejo, imenovano upokojitev ali upokojitvena starost.

V zahodnih evropskih državah, tam, kjer tradicija prostovoljnega dela ni bila prekinjena in je tako močno razvita, so možnosti za prostovoljno delo starejših razvejane. To velja predvsem za anglosaške države, kjer veliko reči počiva na lokalni skupnosti. Francozi so leta 1901 sprejeli sloviti *Zakon o društvih*, s katerim predvidevajo druženje ljudi v neprofitne namene, takšne, ki izboljšajo življenje posameznikov in skupnosti. Društvo, ki se ustanovi po tem zakonu, postane kar »organizacija, ustanovljena po Zakonu iz leta 1901, pri čemer vsakdo ve, da gre za zakon o društvih. Po letu dni delovanja lahko društvo pridobi podporo države, če seveda dokaže, da je uspešno. Francozi čutijo, da če so sami uspešno rešili nek problem, morajo to znanje prenesti na druge. Mnogi vedo, da če imajo več sredstev na razpolago, kot jim je potrebno, je temu tako zato, ker živijo v skupnosti. Prepričani so, da denar ali znanje, ki ga imajo, ne pripadata le njim, nista njihova last, zato ju vračajo v razne prostovoljske dejavnosti ali izgradnjo skupnostnih objektov. Številna društva so tako prva možnost za prostovoljno delovanje starejših. Sem spadajo tudi poklicna društva upokojenih strokovnjakov. Sleherno društvo se sprva združi z nekim opredeljenim namenom medsebojne pomoči ali pomoči drugim, po tistem pa se običajno njegova dejavnost razširi na različne vidike življenja članov. Društvo je namreč občutljiva struktura, ki se spreminja in odziva na življenje. Če temu ni tako, pa ostane mrtva črka na papirju.

Kultura Norveške, Danske in Švedske močno podpira društva in združenja. Na Švedskem imajo društva navadno tri bistvene dejavnosti ali cilje, to so: družbena reforma, rekreacija in osebna rast, pa tudi zaščita skupnih interesov. Večina društev ne nudi storitev. V njih

so zaposleni profesionalci, raziskovalci, ki objavljajo podatke, ti pa povečujejo raven informiranosti in širijo javno razpravo. Ljudje se v teh državah društvu pogosto priključijo kar tako, iz navade, kot da so del njihovega bivanja ali službe. Društva se financirajo iz poravnanih davkov in ne iz sponzorskega denarja tako kot drugod. Davkoplačevalci torej plačajo tako storitve, kot tudi lastno udeležnost v družbi. Za svoj denar pa država dobi od ljudi mnenje in podlago za sprejetje zakonov. Te sprejema zelo dolgo.

Če je na Danskem prostovoljno združenje razvilo neko storitev, jo država kaj kmalu posrka vase in prostovoljne akcije so tako obravnavane bolj kot znak, da je bila država na tem ali onem področju nezadostna v svojem delovanju. Danska se dolgo, vse do krize leta 1982, ni zanimala za prostovoljstvo. Takrat pa so postavili na noge centralni biro v vladi in zapisali, da je potrebno, da se ljudje naslonijo sami nase, da se oblast prenese na njih in da je potreben pluralizem nudenja storitev. Predvidijo tudi, da prostovoljske skupine lahko pomagajo starejšim v skrbi za stare ljudi in sicer tako, da so z njimi prijatelji, da jim berejo ali jim pripovedujejo zgodbe. Če bi te skupine posegle v druge storitve za starejše, bi naletele na odpor poklicnih združenj. Razne cerkvene prostovoljske organizacije pa vendarle nudijo svetovalne in preventivne storitve alkoholikom ali zbirajo denar za revne. Največji del skandinavske človekoljubne dejavnosti pa je še zmeraj namenjen revnim priseljencem.

V nekdanji Sovjetski zvezi so državljani lahko bili prostovoljci kar na delovnem mestu in sicer pod vodstvom uradnih sindikatov. Delovni kolektivi so volili »delegate socialnega varstva«. Največkrat je šlo za kandidatke, ženske, ki naj bi skrbele za ljudi v stiski ali za bolne. Varovale so otroke, vodile poletne tabore, sanatorije itd. Skrbele naj bi za varnost pri delu ter spremljale socialno varstveno in pokojninsko politiko. Razen tega so v nekdanji Sovjetski zvezi uvedli sistem »subotnik«, ki je zaposlene spodbujal, da delajo en dan za državne organizacije, ki skrbijo za otroke, invalidne osebe ali starejše ljudi. Za slehernega ambicioznega posameznika je bilo pomembno, da se izkaže s sodelovanjem v teh akcijah.

Sicer pa je v vzhodnih in srednjeevropskih državah še nedavno veljalo, da je spodbujanje državljanov, da sodelujejo v organiziranih pobudah za izboljšanje svojega življenja in življenja svojih sosedov zunaj interesa partije in je tako nič manj kot nekaj revolucionarnega v družbi. Večina dejavnosti društev je bila pogojena s posebnim dovoljenjem partije.

V ZDA se je v zadnjih dvajsetih letih razvilo na tisoče prostovoljskih programov za starejše. Ti so javni ali zasebni. Obstojajo tako na nacionalni kot lokalni ravni, pri cerkvi ali drugače. Obstojajo pri zdravstvenih ustanovah, pri kulturnih in socialnih institucijah. To so programi, kot npr. *program posvojenih babic in dedkov*. Mnogi drugi programi so celo bolj novi - to so eksperimentalni programi, ki vsebujejo tako izobraževanje kot prostovoljno delo starejših, ki

povezujejo skrbstvene starejše ljudi z mladimi v stiski ali z mladimi z vedenjskimi motnjami. To so programi, v katerih starejši skrbijo za šibke starejše ljudi ali takšne, ki so osamljeni, pa tudi programi, ki vzgajajo mentorje za otroke v šolah in razvijajo skupnostno šolo.

Razvoj tovrstnih izobraževalno-akcijskih programov je pomemben za razvoj prostovoljstva starejših. Pomanjkljivost takšnih programov je v tem, da so pogosto daleč od bivališča starejših ljudi. Še več, mnogi dobri programi imajo zelo omejena sredstva, kar omejuje obseg delovanja in rekrutiranja starejših prostovoljcev.

Mnoge raziskave kažejo, da so starejši manj kot odrasli voljni delati prostovoljno. Različni raziskovalci tako poročajo, da je večina starejših prostovoljcev pripravljena delati le uro ali dve na teden v prostovoljni dejavnosti. Vendarle pa so študije pokazale, da starejši ljudje ne delajo prostovoljno preprosto zato, ker jih nihče ni za to prosil. To potrjujejo tudi izkušnje s starejšimi na univerzi za tretje življenjsko obdobje. Slušatelji se za prostovoljno delo odločijo šele takrat, ko jih posebej povabimo, jim stojimo ob strani, jim nudimo mnoge vrnitvene informacije, izobraževanje, občutek skupnosti z drugimi prostovoljci in možnost odločanja ter ustvarjanja. Zdi se, da so starejši ljudje močan vir prostovoljnega dela, vir, a hkrati tudi vir, ki ni dovolj upoštevan.

2.2. OPREDELITEV IN ZNAČILNOSTI PROSTOVOLJSTVA IN STAREJŠI PROSTOVOLJCI

Prostovoljno je tisto delo, s katerim v določenem časovnem obdobju prispevamo za skupnost v okviru organiziranih dejavnosti, kiboljšajo skupnostno življenje, hkrati pa spodbujajo duh vzajemnosti in občutek pripadnosti posamezni lokalni, nacionalni ali internacionalni skupnosti.

Gornja opredelitev prostovoljnega dela se nanaša na organizirano prostovoljno delo, ki ga želimo spodbuditi v lokalni skupnosti. Nedvomno bi lahko navedli še številne druge opredelitve. Te so zelo različne, kar kaže na to, da je prostovoljno delo v tesni povezavi z družbenimi in kulturnimi okoliščinami. V posameznih državah, tudi v Sloveniji, je to delo tudi pravno kodificirano, v drugih državah spet si pravne kodifikacije ne želijo, rekoč, da bi zakon o prostovoljstvu lahko močno okrnil naravo svobodnega prostovoljnega dela. Prav tako v nekaterih državah nasprotujejo »profesionalizaciji« prostovoljstva, zahtevam po znanju in nenehnem izobraževanju za prostovoljstvo, rekoč, da te zahteve načenjajo altruizem in zavzetost prostovoljcev.

Brez dvoma pa je prostovoljstvo pomembna spodbuda razvoju v mnogih predelih sveta. Pomen prostovoljstva gre nedvomno dlje od navedene opredelitve in vsekakor dlje od slovarske opredelitve, ki pravi, da gre za načelo dajanja podpore cerkvi, šoli in raznim ustanovam s prostovoljnimi prispevki in ne z državnimi sredstvi.

Resnici na ljubo je večina področij javnega življenja zaživela prav zaradi začetnega prostovoljnega delovanja. Vprašanje je, kdaj bi Slovenci dobili gimnazijo v slovenskem jeziku, če ne bilo zagnanega Blaža Kumerdeja, kdo ve, kako bi se preventivna medicina razvijala, če se zanjo ne bi potrudil ustanovitelj Higienskega zavoda v Ljubljani itd. Ti prostovoljci zmeraj zagledajo potrebo in se odločijo, da jo zadovoljijo. To velja tudi za področje izobraževanja in mnoge izobraževalne ustanove. Primer tega je tudi univerza za tretje življenjsko obdobje, ki je pri nas nastala zaradi prostovoljske pobude in delovanja. Lep primer tega so tudi npr. izobraževalna združenja delavcev Velike Britanije, Kanade, Nove Zelandije in Avstralije.

Vendarle pa vsaka prostovoljska pobuda kaj kmalu pokaže na to, da je treba na noge postaviti nekakšno organizacijo. Med prostovoljstvom in prostovoljsko organizacijo pa obstoja velika razlika in pogosto tudi neskladje. Prostovoljska organizacija nastane s

posameznikom ali posamezniki močne volje, ki se kasneje navadno težko sporazumejo s člani ustanove, ki so jo osnovali.

Vloga starejših prostovoljcev

Starejši prostovoljci delajo čudeže. Pozorni so do tistih mladih ljudi, ki potrebujejo pozornost in čustveno oporo, pa jim je starši ne zmorejo ali morda ne znajo nuditi. Tako rešijo premnoga življenja mladih ljudi, ki bi sicer lahko zašli na stran pota. Nudijo prevoz, urejanje doma in skrb za starejše, psihološko oporo, pa še vrsto drugih oblik pomoči šibkim, starim ljudem. V muzejih skrbijo za kulturne programe, vodijo po muzejih, skrbijo za zaščito dediščine. Pogosto vodijo skupine strokovnjakov po svojem mestu, ki ga imajo nadvse radi in ga radi dodobra pokažejo drugim. Sodelujejo v gledališčih, glasbenih centrih. Prirejajo koncerte. So mentorji študentom na univerzi, še posebej tam, kjer tečejo predavanja iz geragogike, socialnega dela ali socio-kulturne animacije. Starejši v veliki meri prispevajo k skupnostim, ki jim pripadajo in boljšemu življenju posameznikov, ki so odvisni od njihove pomoči.

Kljub vsemu pa pogosto slišimo, da so starejši dragi za družbo, da so breme družbi. Povečujejo se stroški za zdravstveno nego starejših, vse več brezposelnih mladih pa živi v revščini. Število starejših narašča, torej se bodo tudi stroški zanje povečevali. Vse večje bodo potrebe po stanovanju, prevozu, zdravstvenih storitvah, po posebni uravnoteženi prehrani za starejše. Projekcije so mračne.

In vendar ta podoba starajoče se družbe nosi v sebi tudi svetlo stran. *Starejši lahko prispevajo svoje znanje, izkušnje, nadarjenost in kulturo v dobro drugih starejših in drugih mlajših generacij.* V nekaterih državah je prostovoljstvo velika vrednota in tako milijoni državljanov, tudi starejših, delujejo kot prostovoljci v vsaj enem do dveh društvih. Ali pa kar tako, neorganizirano. V soseski pri prijateljih, znancih, drugod.

Mnogi ljudje tako živijo dlje, kot bi živeli v preteklih stoletjih, po drugi strani pa gredo v mnogih državah v pokoj prej, kot nekoč. Mnogi se upokojijo pri 62 ali 63 letih, v Sloveniji še dosti prej. Razpon med najmlajšim upokojencem, ki se je upokojil ob polni delovni dobi, in tistim najstarejšim, je bil v nekem obdobju celih 70 let. Mati moje starejše študentke je v pokoju preživela celih petdeset let. V poprečju pa ljudje preživimo v pokoju od 20 do 40 let. Ste se kdaj zamislili nad tem? Kako osmisliti to dolgo življenjsko razdobje? Kako iz tega obdobja narediti obdobje življenja in ne predsmrtno obdobje? Upokojitev, pa čeprav gre zvečine za poklicno nedejavno obdobje, ni nujno konec naše proizvodnosti in dejavnosti. Nekateri upokojenci se po tistem vrnejo med delavce in pričnejo svojo »drugo poklicno pot«. Nekateri se odločijo za prostovoljno delo. *Ena najpomembnejših stvari po upokojitvi*

pa je, da se človek lahko odloči, kako bo zdaj uporabil čas in energijo. Možnost, da se upokojijo razmeroma zgodaj, da zrelim ljudem možnost, da izberejo, če naj in kako bodo še nadalje sodelovali v družbi.

Današnji starejši vključujejo tiste, ki so se komaj upokojili in nočejo, da jih imenujejo starejše, in tiste, ki jim je več kot 75 let, pa tudi tiste, ki so starejši od 85 let in katerih otroci se bodo najverjetneje kmalu upokojili in imajo morda vnuke, ki tudi sami že imajo otroke. Med starejšimi je velik razkorak. Tisti najstarejši so morda manj izobraženi kot mlajši starejši. Vsekakor posplošitve o starejših niso primerne in niso zaželeno. Še več, obdobje po upokojitvi včasih traja več kot štirideset let in med tistimi, ki jim je šestdeset let in tistimi, ki jim je osemdeset let, je včasih več razlike, kot med tistimi, ki jim je dvajset in tistimi, ki so dosegli štirideseto leto starosti.

Kadar so mnoge potrebe v družbi nezadovoljene in kadar ima družba hkrati veliko število zdravih, odločnih, storilnih ljudi, ki jih ne zna zaposliti – čeprav si tega želijo – potem je v tej družbi nekaj narobe. Pa ne samo, da je nekaj narobe. Takšna družba se izpostavlja nevarnosti, da se bosta moč in energija ljudi prelevili v nekaj slabega in negativnega, v najrazličnejše oblike sovražnosti. Bolj je posamezna država ali posamezna lokalna skupnost razvita, bolj ve, da mora ustvarjati mnoge tim. »vmesne skupnosti« med družino in državo, v katerih ljudje lahko svojo moč uporabimo in svojo napetost odvedemo v nekaj, kar je pozitivno. V nekaterih kulturah in okoljih so se odločili za družbeno sprejemljive oblike odvajanja takšne energije: tekmovalnost, pripadnost posameznim ideologijam, religiji itd.

Glede na to, da mnogi »starejši« občutijo bolj malo osebnih razlogov, zaradi katerih bi želeli prenehati s svojim tako ekonomskim kot ne-ekonomskim dejavnim prispevanjem k družbi, je razumno, da se vprašamo, če je omejitev delovanja velikega deleža prebivalstva »dobra« družbena politika.

Zdi se, da po upokojitvi ljudje precej časa, ki so ga prej porabili za delo, zdaj porabijo za pasivne dejavnosti, kot npr. gledanje televizije, pa čeprav bi starejši morali imeti več, in ne manj časa, za kulturne in prostočasne dejavnosti ali za prostovoljno delo se zdi, da večina starejših ne porabi veliko časa za tovrstne dejavnosti. Eden velikih problemov starejših ljudi je namreč oblikovanje prostega časa. Večino časa porabijo, tako kot pripadniki drugih rodov, v gledanju televizije ali branju časopisa, v razgovoru z drugimi ljudmi in redkeje v kulturnih in izobraževalnih prostočasnih dejavnostih, to pa ni dovolj, če želijo ohraniti življenjsko napetost. V tovrstnih prostočasnih dejavnostih se namreč potenciali ne večajo in spoznavne sposobnosti ostajajo bolj ali manj enake. Šele v smiselnem delu za druge in z drugimi, morda v prostovoljnem delu za skupnost, se starejši uči in svoje znanje in sposobnosti razvija. Človek se namreč tudi učiti ne more »na suho«.

Razen tega je dobro, če tisti, ki gre v pokoj, nadaljuje z delom. Ni seveda najboljše, da je to še zmeraj isto delo kot nekoč, kajti tedaj se mu bo kmalu zazdelo, da se njegove sposobnosti manjšajo, da je vse bolj nezadosten. Na novem področju, denimo, dela za skupnost v prostovoljskih programih, pa se bo vsega učil znova in to mu bo dalo občutek, da napreduje, premaguje ovire. Pri svojem delu bo samostojen, odvisen od lastnih odločitev, pa vendar povezan z drugimi ljudmi. Doživel bo posebno občutje svobode, ustvarjalnosti, sreče, in posledično se bo čutil koristnega, vpletenega v družbeno življenje.

Prav tako raziskave kažejo, da starejši ljudje želijo biti dejavni in proizvodni, in da so pogosto manj dejavni in manj proizvodni, kot bi si želeli. Nekateri pravijo, da življenje ni vredno, da ga živimo, če ne moremo prispevati k temu, da je drugim ljudem dobro in da drugi bolj cenijo tiste, ki delajo. Videti je tudi, da prostovoljno delo v starosti bolj malo upade do dopolnjenega 75. leta starosti. Seveda pa je pomembno, da je prostovoljstvo tudi sicer dobro razvito pri drugih generacijah. Če je temu tako, to pomeni tudi, da nova prostovoljska pot, ki se lahko pojavi po upokojitvi, lahko tudi traja dolgo.

Velika večina starih ljudi se zdi sposobnih voditi dejavno življenje. Tako npr. študije o starejših delavcih kažejo na to, da pri njih zvečine sposobnosti niso vprašljive. Pravzaprav je treba povedati, da imajo starejši delavci manj nesreč pri delu, so manjkrat odsotni z dela, potrebujejo manj nadzora pri delu kot drugi začasni delavci. Kognitivne sposobnosti so pri starejših dobro ohranjene, pa čeprav potrebujejo več časa, da nekatere nove podatke predelajo. Še več, ohranjanje dejavnosti lahko izboljša kognitivne funkcije. Zdravje je morda precej večja prepreka produktivnemu življenju, kot starost sama za sebe.

2.3. ZNAČILNOSTI PROSTOVOLJCEV IN NJIHOVI MOTIVI ZA PROSTOVOLJNO DELO

Vprašanje je vsekakor kulturno pogojeno. V Veliki Britaniji npr. se najbolj posvečajo prostovoljstvu tisti, ki so zaposleni, mladi in starejši pa dosti manj. Pravzaprav ni podatkov o tem, kdo je pogosteje prostovoljec, tisti manj premožni ali tisti, ki so bogati. Vsekakor pa vemo, da ljudje, ki so v stiski, zmanjšajo ali opustijo svoje prostovoljsko delo. Najverjetneje zato, ker takrat potrebujejo vso moč za lastno preživetje.

Največkrat imajo prostovoljci med 35 – 44 let, tisti, ki so že sicer najbolj obremenjeni. Ti so tudi najbolj zavzeti. Najpogosteje sodelujejo prostovoljno tisti iz najvišjih ekonomsko družbenih razredov. *Prostovoljstvo je tudi v korelaciji z izobrazbeno ravniyo. Tem višja je, tem več je prostovoljcev v nekem okolju.* Višina osebnega dohodka močno vpliva na sodelovanje v prostovoljskih organizacijah. Poročeni so pogosteje prostovoljci, kot tisti, ki so samski.

Vsekakor pa je tudi *pojmem prostovoljstva* nedorečen. Je prostovoljec tisti, ki vodi poklicno društvo ali tisti, ki lepi pisemske ovojnice za kandidata - župana v svojem mestu, ali pa je prostovoljec tisti, ki obiskuje osamljene v bolnišnici ali dela v botaničnem vrtu? Kakorkoli že, vendarle drži, da je prostovoljno delo dejavnost, ki naj bo v pomoč drugim. Ni najpomembnejše, da je plačana ali poravnana z materialnimi dobrinami, prav tako pa tudi ni obveza. Mnogi programi v zahodnih evropskih državah imajo nagrade za svoje prostovoljske delavce. Včasih prostovoljstvo omogoča tudi majhen zaslužek, pa še zmeraj gre za prostovoljstvo.

Prostovoljski programi velikokrat pripadajo civilnemu sektorju ali terciarnemu sektorju družbe, torej ne spadajo v javni sektor, a so kljub temu naravnani v javnost. Dostikrat so programi formalni, pogosto pa gre tudi za neformalno pomoč, med prijatelji, sosedi itd. Pa vendar, mnogi programi so vsaj delno sponzorirani, kar kaže na javnost njihovega delovanja. Sponzorirajo jih občina, mesto, država.

Prostovoljstvo naj bi bilo v skupno dobro. Pa vendar prostovoljstvo služi tudi zadovoljevanju lastnih zanimanj in potreb. To moramo imeti pred očmi in to moramo spoštovati.

Prostovoljci ali prostovoljke postanemo/postanejo zaradi pahljače razlogov

Delamo kot prostovoljci zato, ker želimo delati dobro, ker želimo dati duška svojim zanimanjem in jih udejanjiti, ker se želimo naučiti novih reči in spretnosti. Mnogi pričnejo delati prostovoljno tudi po naključju. Na to jih nagovorijo njihovi otroci, ali pa jih na to navede njihovo poklicno delo. Za mnoge prostovoljstvo ni razumna odločitev, je bolj odziv na trenutek ali naključje. »Nekdo me je vprašal, če bi stvar naredil. Pa sem rekel ja in tako

se je začelo,« je povedal eden od prostovoljcev. Več kot 30 % prostovoljcev pride v prostovoljske vrste ob spodbudi sorodnika ali prijatelja. To je pri načrtovanju pridobivanja prostovoljcev pomembno vedeti.

In kakšni so motivi tistih, ki se priključijo prostovoljnemu delu? Vključijo se med prostovoljce *zato, ker so jih prosili*. Prosili so jih njihovi otroci, prijatelji, sosedje ali ljudje v stiski, pa tudi posamezna društva. Vključijo se, ker imajo primerno znanje, *zato, ker imajo dovolj časa*. So v pokoju, delajo s polovičnim delovnim časom, nimajo kaj početi in si želijo strukturirati prosti čas. *Prostovoljci so postali kot člani tega ali onega društva zato, da se delo v društvu lahko nadaljuje. Iz člana postanejo člani upravnega odbora, nekateri so bili zmeraj prostovoljci. Prostovoljno delo jim je prijetno. Vključijo se, ker so povezani z neko problematiko ali potrebo, kot so bolezen, invalidnost, ker imajo ali poznajo invalidnega otroka. Vključijo se, ker je to za njih priložnost, da se oddolžijo prostovoljski organizaciji in družbi ali zato, ker imajo takšne vrednote kot, treba je pomagati, imeti družbeno zavest, ali preprosto zato, ker je v okolju tradicija prostovoljstva. Prostovoljstvo se jim zdi zanimivo, ker so videli, kako druge prostovoljstvo veseli.* Navedeni razlogi oziroma motivi za prostovoljno delo so zgovorni. Lahko jih srečamo tudi pri plačanem delu. Teorija menedžmenta se na dolgo in široko ukvarja z vprašanjem motivacije za delo. Prvo vprašanje, ki si ga teoretiki zastavljajo je: *Zakaj delati?* Zdi se, da delo danes nudi precej več kot zgolj preživetje. Prostovoljsko delo lahko nudi vse tisto, kar nudi tudi dobro plačano delo, razen plačila, ki je praviloma manjše. Prostovoljstvo lahko nudi prednosti plačanega dela: dejavnost, ki ima svoj namen in smisel, je prijetna, ki omogoča, da vzpostavljamo socialne stike, razvijemo spretnosti in dosežemo usposobljenost, povečamo zaupanje vase in zrastemo v samospoštovanju. Ljudem različnih talentov in sposobnosti omogoči, da prispevajo k družbi in v nekaterih primerih vodi v njihovo glavno plačano delo na nekem stičnem področju.

Kdor dela prostovoljno, lahko zadosti svojim višjim potrebam: potreba po samouresničevanju, po spoštovanju, pripadnosti, varnosti. Šele za njimi so naše minimalne potrebe ali primarne potrebe, torej tiste, fiziološke narave.

Vsekakor pa prostovoljno delamo zaradi tega, da lahko zadovoljimo svoje višje psiho-socialne potrebe.

In zakaj ne delamo/delajo prostovoljno?

Odgovori so različni:

Zdi se mi, da nimam časa.

To bi mi lahko prineslo težave in stroške. Vzbuja mi dvome.

To ni zame.

Nihče me ni nikdar vprašal, če bi želel.

Zakaj prenehamo/prenehajo s prostovoljnim delom?

Vzroki za prenehanje prostovoljnega dela so najmanj tako zanimivi, kot odklanjanje prostovoljstva. Zdi se, da prostovoljec prostovoljno delo opusti, ko se preseli, ko spremeni delovno mesto, ko si ustvari družino. Nekateri se prostovoljnemu delu odpovedo, ker jih je preveč posrkalo vase. Nekateri niso zadovoljni z organizacijo in s podporo pri njihovem delu. Drugi spet niso zadovoljni zaradi neprofesionalnosti organizacije. Nekateri prenehajo delati iz osebnih razlogov in sprememb v življenju ali zato, ker jih delo preveč obremenjuje.

Prostovoljci so pri svoji odločitvi za vstop v prostovoljno delo, za opravljanje, zavračanje ali prenehanje prostovoljnega dela odvisni od svoje kulture, predhodnih izkušenj, svojega socialnega okolja, življenjskega sloga in dogodkov, predvsem pa od prostovoljske organizacije in družbe, ki njihovo delo sprejema in ceni ali ne sprejema in ne ceni.

2.4. POMEN IN PRIMERI PROSTOVOLJNEGA DELA STAREJŠIH TER PROSTOVOLJSKE ORGANIZACIJE

Kadar skušamo pritegniti starejšega človeka k prostovoljnemu delu, zmeraj omenjamo razloge, zakaj je vredno postati prostovoljec ali prostovoljka. Pogosto trdimo, da je zanj ali zanjo dobro, da je v sodelovanju v prostovoljskem projektu; da je to nekaj, kar starejšim daje možnost, da se odgovorno in zavzeto povezujejo z drugimi. Le medsebojna odgovornost namreč omogoči zaznati drugačnost drugega in ta zaznava spodbudi ustvarjalnost. Ta pa je za občutek živosti in razvoja pomembna; preprosto pravimo, da je dobro delati prostovoljno. To tudi pomaga ustvariti pripadnost primarnim socialnim skupinam in pomaga gojiti prepotrebne čustvene vezi. Nadalje je prostovoljno delo zanimiva prostočasna dejavnost. Omogoča učenje in mnoge nove stike ter nove možnosti za starejše. Navsezadnje pa postaja prostovoljstvo starejših pomembno tudi zaradi družbenih trenj, ki jih lahko pričakujemo sredi staranja prebivalstva in zaradi nezmožnosti generacij, da se prilagodijo spremenjenim prebivalstvenim razmeram.

Starejši ljudje, ki so dejavni in delajo dobro drugim so srečnejši in bolj zdravi, kot tisti starejši, ki se umaknejo in niso dejavno vpleteni v življenje. Tako lahko prostovoljno delo cepi starejšega človeka proti težavam in ga varuje pred težavami upokojenosti, telesnega propadanja in nedejavnosti. Za nekatere upokojene je dejavnost pomemben del identitete. To je še posebej razumljivo v storilnostnih kulturah. V zvezi s tem se vprašamo, kako to, da v slovenskem okolju še več prostovoljstva, ko pa je vendar slovenska kultura izrazito storilnostna? Odgovor morda najdemo v tem, da dolga leta prostovoljstvo ni bilo družbena vrednota.

Tudi v Sloveniji se širi prepričanje, da imajo starejši privilegije, a ne za to, ker bi jih resnično potrebovali, marveč preprosto zato, ker so stari. Mnogi programi, ki so del politike starosti in staranja ali socialne politike slonijo na starosti ljudi in ne na njihovih potrebah in zmožnostih. Če upoštevamo to dejstvo, je pomembno, koliko in kako dobro delajo starejši in koliko in kako dobro prispevajo k skupnosti. Vrsta storitve, v katero so pri nas starejši najgosteje vpleteni, je *skrb za šibke in bolne starejše*. Če starejši delajo kot družabniki starejšim, bolnim osebam, če razvažajo hrano starejšim, če delajo prostovoljno v bolnišnicah, s tem zmanjšujejo proračunsko porabo starejših in s tem tudi napetost drugih generacij do sebe.

Vendar starejše ne smemo siliti v prostovoljstvo. Prepričanje, da starejši morajo delati, bi se v najslabšem primeru lahko končalo tako, da bi bilo prejemanje pokojnine pogojeno s prispevanjem starejših za skupnost.

Prostovoljstvo lahko obravnavamo tudi kot *oblika prostočasne dejavnosti*. V tem primeru starejši uživajo v tovrstnem delu. Takšno delo jim veliko pomeni, je nekaj, kar so si izbrali sami. V očeh mnogih je prostovoljstvo predvsem prostočasna dejavnost. Zato je pomembno, da starejši prostovoljci sami uravnavajo svoje prostočasno delo. Svobodna narava prostovoljnega dela tovrstno samostojnost tudi narekuje.

Lahko rečemo, da so v večini primerov starejši prostovoljci enaki drugim odraslim, ki delajo prostovoljno. Nekaj razlik seveda nastaja zaradi družbenih in telesnih posebnosti starejših in zato ker posamezni rodovi različno strukturirajo svoj čas. Tako npr. imajo starejši čez dan več časa za prostovoljstvo kot odrasli. Starejši ljudje pa zato, ker so starejši in so v pokoju, niso dolžni biti prostovoljci. To bi bilo namreč v nasprotju z osnovno etiko prostovoljstva. Obvezni so le v toliko, kolikor so vsi državljani obvezni prispevati za skupnost in drug za drugega.

V Sloveniji smo doslej v izobraževanju starejših poleg naštetih uspeli razviti še druge razsežnosti prostovoljstva. Med drugim zavest starejših, da jih izobraževanje in iz tega izhajajoče prostovoljno delo povezuje z drugimi, da naredi njihov odnos z okoljem enakovreden drugim odnosom, tistim, ki se vzpostavljajo med mlajšimi generacijami in socialnim okoljem itd.

Vsekakor pa je najpomembnejši povzetek ta, da prostovoljstvo starejših ni brezosebna, porabniška dejavnost, da počiva na altruizmu in prispevanju k boljšanju življenja v skupnosti. Ima torej svojo javno, družbeno razsežnost. Zato, ker starejšim ljudem primanjkuje možnosti za vstop v javno sfero, je prostovoljstvo zanje posebej priporočljivo.

Primeri prostovoljstva starejših posameznikov

V programih predupokojitvenega izobraževanja se na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani veliko pogovarjamo s prihodnjimi upokojenci. V razgovorih je moč zaznati, da mnogi gojijo željo, da bi po upokojitvi počeli kaj takšnega, kar bi bilo dobro tudi za druge in za skupnosti, ki jim pripadajo. Težava je le v tem, da ne vedo natanko, kako bi se tega lotili, kako bi okrog sebe zbrali druge starejše, kako bi delo organizirali in naredili prve korake. Izhajajoč iz izkušenj s temi udeleženci našega izobraževanja in iz predhodnih razgovorov s starejšimi študenti Univerze za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani, ter iz tega, kar smo odkrili v literaturi, v tujih televizijskih oddajah in dnevnem časopisju, smo oblikovali naslednje primere prostovoljskih pobud in delovanja starejših.

Starejši upokojeni pianist je prihajal na obisk k ostarelemu prijatelju v dom starejših. V predverju je ugledal nekatere stare ljudi, ki so zamaknjeno in odsotno strmeli predse. Pozanimal se je, kdo vse zna igrati kakšno glasbilo in tako sestavil skupino, ki zdaj

pripravlja koncerte v domu starejših. Vsakokrat po zaključku izvedbe naš glasbenik povabi občinstvo, da ploska in cepeta z nogami. Tako se zdi, da se poslušalci v visoki starosti zlagoma vračajo v življenje.

Upokojena profesorica angleščine se je ukvarjala z animacijskimi jezikovnimi programi. Nekoč je pripravila takšno igro tudi za tiste v visoki starosti, ki so prebivali v njej bližnjem domu starejših. Ko so se njeni »študenti« zlagoma vživljali v igro, se je v njih sprožila vrsta asociacij in jim vrnila občutenje živosti, dogajanja in življenja.

Starejša gospa pri 84-tih se je lotila prostovoljnega dela. Čeprav je sama potrebna pomoči, je dala svoj telefon na razpolago za svetovanje. Po telefonu svetuje starejšim ljudem, ki so osamljeni in doma ne morejo zapustiti.

Starejši mož rad pripoveduje pravljice. Izobražuje se v študijskem krožku Umetnost pripovedovanja. Vsak teden odhaja v isti vrtec in se tam srečuje z otroki, ki ga zvesto poslušajo. Ti otroci so v zahvalo pripravili nastop v domu starejših po njegovem izboru.

Društvo upokojenih pedagoških delavcev redno sodeluje z univerzo za tretje življenjsko obdobje. Upokojeni pedagogi so med najboljšimi mentorji te univerze.

Upokojeni prevajalci sodelujejo z univerzo za tretje življenjsko obdobje, prevajajo besedila in pomagajo študentom univerze, da se učijo prevajanja besedil s področja problematike starejših.

Upokojeni zdravniki, umetniki in drugi izobraženci se izobražujejo za delo z mladimi, ki so izpadli iz srednje šole in za svetovanje celotni družini ali pa svetujejo starejšim po Skypu.

Upokojenci, ki so mlajši in gibljivi, vsak teden spremljajo starejše slabo gibljive po opravkih: k zdravniku, pedikerju, v knjižnico. Vozijo jih s svojim avtom. Združili so se v društvo.

Upokojenci so odprli pisarno za svetovanje starejšim. Tu dobite napotke, ki vas zanimajo. Pa tudi informacije, svetovanje itd. Zdaj pripravljajo imenik ustanov in popis informacij, ki so za starejše pomembne.

Skupina treh starejših ljudi se je z osrednjim nacionalnim časopisom dogovorila, da bo redno prebirala časopis, ga snemala na kasete in kasete razpošiljala slabovidnim starejšim.

Študenti univerze za tretje življenjsko obdobje, ki prihajajo v študijski krožek *Razumevanje in obvladovanje zdravja*, so se domenili, da bodo pričeli delati na telefonskih linijah za samopomoč.

Skupina starejših, prav tako z univerze za tretje življenjsko obdobje, želi postaviti na noge borzo dela starejših.

Skupina starejših slušateljev želi organizirati radijski program za starejše, v katerem se bodo predstavljala društva in druge nevladne organizacije, ki delujejo na tem področju.

Starejši upokojeni so odprli skupnostni prostor, kjer se starejši družijo, poslušajo predavanja, berejo, pijejo kavo, se učijo. Prostor so odprli z lastnim delom in ga tudi opremili z vsem, kar so našli po podstrešjih in drugod.

Starejši so se združili v društvo, katerega člani si izmenjujejo storitve. Za opravljeno storitev prejmejo žeton, ki ga lahko porabijo, ko potrebujejo kakšno drugo storitev, ki jo spet opravi nekdo izmed starejših.

Starejši pomagajo ustvarjati knjižnico za slabovidne, disleksične ali kako drugače nevrolško prizadete osebe, ki težko berejo. Knjižnica je slušna.

Starejši upokojeni profesor je ustanovil študijski krožek, s katerim pričinja skupino, ki bo skrbela za pomoč starejšim na domu.

Starejši upokojeni psiholog je ustanovil skupino starejših, ki se prostovoljno srečuje v bolnišničnih prostorih in dela vaje z asociacijami. Gre za starejše bolnike v začetku Alzheimerjeve bolezni.

Skupina starejših kozmetičark se je odločila, da polepša zadnje dni umirajočim. Tudi njim je boljše, če skrbijo za zunanjo podobo. Zdaj skupina redno dela v bolnišnici s hudo bolnimi.

Skupina starejših študentov pripravlja časopis za starejše. Časopis ima velike črke. Starejšim pomaga, da ostajajo v toku dogajanj.

Skupina študentov univerze za tretje življenjsko obdobje razmišlja o tem, kako pomagati starejšim ljudem, da se znajdejo v banki, na pošti itd.

Starejši prihajajo na domove in berejo starejšim. Hkrati jim svetujejo, za njih skrbijo, se z njimi družijo.

Skupina starejših zbira podatke o tem, kako se obraniti napadalcev, storilcev kaznivih dejanj. Svoje znanje prenaša na druge starejše.

Starejši umetnik skrbi za mladega in starejšega prestopnika v zaporu. Mentorsko ga vodi do prve razstave.

Skupina študentov Univerze za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani se uči računalništva in s prispevki polni slovensko Wikipedijo.

Skupina študentov Univerze za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani ustanovi dramsko skupino, piše izobraževalne scenarije, sodeluje v kampanji proti zlorabi mamil. Nastopa po vaseh, v psihiatrični bolnišnici in drugod.

Prostovoljstvo v prostovoljskih organizacijah

Prostovoljne ali prostovoljske organizacije so ustanove, v katerih večino dela opravijo prostovoljci. Prostovoljski programi pa so lahko del velikih ustanov, v katerih imajo zaposleni bolj malo stika s prostovoljci. Tako organizacije kot programi imajo lahko zaposlene, ali tudi ne, in tedaj se naslanjajo zgolj na prostovoljce.

Da bi lahko pridobili prostovoljce, se mora podoba prostovoljstva okrepiti in pridobiti vrednost v očeh javnosti in strokovnjakov. V te namene je potrebno animacijsko delo, informacije, izobraževanje, takšno, ki pritegne. Še zmeraj pa se prostovoljcem samim zdi, da je najboljši način pridobivanja prostovoljcev osebni način, tisti *od ust do ust*.

Pridobiti prostovoljce je veliko, ohraniti in zadržati jih pa je še več. Mnogi prostovoljci, kot smo že povedali, izpadejo iz prostovoljskega dela zaradi najrazličnejših vzrokov. Te je dobro preučiti. Ko se prostovoljec pridruži prostovoljski organizaciji, mu morajo tam nadrobno razložiti, kaj bo delal in koliko časa bo potreboval. Takšna razlaga je potrebna, da prostovoljec dobi občutek za organizacijo, ki se ji pridružuje, da se spozna z vrsto dela, ki ga čaka. Omogoči mu tudi, da se sam pri sebi odloči, do kakšne mere bo prostovoljno delal. Pa tudi organizacija sama tako spozna prostovoljčeve interese in lahko prostovoljce najbolje razporedi po posameznih nalogah.

Prav tako je bistveno, da se prostovoljci čim prej vključijo v delo, pa tudi čimbolj postopno naj se vključujejo. Nikakor jim ne smejo v prostovoljski organizaciji naložiti preveč in naenkrat. Upoštevati morajo njihove interese, znanje in spretnosti. Zanimanja ljudi se spreminjajo in tako je treba poskrbeti, da se tudi delo prostovoljcev spreminja v skladu s tem dejstvom. Potrebno je priznanje - delo samo ni dovolj. Organizator in organizacija morata izraziti zahvalo na ta ali oni način: s študijskim potovanjem, z novoletno prireditvijo, kosilom ipd.

Nihče noče biti povezan z organizacijo, ki ni organizirana. Zdi se, kot da v takšni organizaciji nikomur ni mar za prostovoljce ali delo samo. Prostovoljci tako najbolj zamerijo prostovoljski organizaciji neorganiziranost. Prostovoljska organizacija bi vsekakor morala

biti zmožna opozoriti sebe in kandidate za prostovoljce na naslednja odprta vprašanja prostovoljcev:

Kaj bom moral/a delati? Koliko časa bom porabil/a? Kaj naj naredim, na koga naj se obrnem v primeru, če bo kaj narobe? Kakšno izobraževanje mi boste nudili? Ali me boste po tistem, ko bom že nekaj časa prostovoljec / prostovoljka, spodbudili, da pričnem delati na nove, drugačne načine? Kako boste dopolnjevali in ohranjali moje spretnosti in znanje? Ali obstoja skupina za samopomoč prostovoljcev? Mi boste povedali, da grem prek svojih moči, če bo napočil čas, ko bi moral koga prositi za pomoč? Ste morda pomislili, da bi bilo dobro v javnosti predstaviti zahteve po našem delu, pridobiti še druge prostovoljce, z oglasom ali kako drugače? Če bom imel več odgovornosti v organizaciji, kako mi boste pomagali? Ali mi boste pomagali ali dali drugo delo, ali mi omogočili, da se dela odpovem, če bom utrujen od dela?

Prostovoljsko delo namreč lahko vodi v stanje izgorelosti, stanje, ki se ga prostovoljec ne zaveda, kajti delo mu je v veselje, svoboda delovanja prav tako.

Prostovoljska organizacija in prostovoljstvo

V nevladni organizaciji so zaposleni in so prostovoljci. Navadno na enega zaposlenega pride sto prostovoljcev, ki naj vsi opravljajo tudi odgovorne naloge. V takšni organizaciji je na nek način vsakdo vodja, vsakdo je odgovoren, vsakdo deluje, vsakdo se osredotoči na svoje delo. Vsakdo tudi s svojimi pogledi prispeva k viziji organizacije, poveča njene zmožnosti in učinkovitost. Vodenje je nekaj, k čemur vsi prispevajo. Vsi prispevajo k temu, da se dobre želje in namere ter znanje spremenijo v akcijo.

Prostovoljske organizacije so najpogostejše organizirane kot društva in združenja. Lahko rečemo, da je združenje združenje preprosto zato, ker se v njem združujejo le sposobnosti, osebni napor, cilj pri tem pa ni delitev dobička. Združenje ne dovoljuje kopičenja bogastva, takšno kopičenje v združenju nikakor ni mogoče. Združenje ni združba posesti, marveč združba oseb. V prostovoljski organizaciji je večina dejavnosti človekoljubne narave. Še več, naloga nevladnih prostovoljskih organizacij je, da nas učijo življenja in dela v skupnosti. Tako je delo v nevladnih organizacijah pogosto prostovoljno, temelječe na načelu darovanja in sodelovanja. Tedaj ni nenavadno, da ima prostovoljsko delo velik vpliv na ljudi. Ti postanejo zvesti, predani ciljem in organizaciji. Ljudje pa so prvi dejavnik uspešnosti nevladne, prostovoljske organizacije. Prostovoljske nevladne organizacije lahko prehodijo veliko korakov v svojem razvoju, kar vpliva na njihovo organiziranost in vpliva tudi na organizacijo prostovoljstva in prostovoljcev.

Nevladna prostovoljska organizacija je različno organizirana na različnih stopnjah svojega razvoja. Ko raste, se spreminja vse, od prostovoljstva do zaposlovanja, od majhnega upravnega odbora z malo odgovornosti vseh članov, do delitve odgovornosti, od financiranja iz pretežno enega vira, do različnih virov financiranja, od malo dejavnosti, do številnih razvejanih dejavnosti. Skozi čas se spreminja tudi razmerje med zaposlenimi in prostovoljci.

Upravni odbor mora upoštevati kodeks obnašanja. Noben član nima osebne moči in oblasti, četudi je član upravnega odbora. Podatkov in informacij člani ne smejo uporabljati drugod. Člani upravnega odbora dajejo na razpolago svoje znanje, izkustvo, kulturo in družbene vezi. Učinkovit upravni odbor ve, kaj bo organizacija potrebovala v prihodnosti. Dober upravni odbor ima vedoželjne in zavzete člane različnih starosti, obeh spolov, različnega kulturnega zaledja in z različnimi izkušnjami.

Kaj so dobre delovne in prostovoljsko-delovne okoliščine in kako jih vzpostaviti

J. D. Reynaud (Sainsaulieu, 1988, str. 4) že okrog leta 1960 opozori, da »so zaposleni žejni neformalnih odnosov«, kar pomeni, da so odnosi v nevladni organizaciji pomembni za posameznike in skupine in da *organizacija odnosov v nevladni organizaciji ali kakšni drugi vrsti organizacije ne more biti podrejena le zapovedim za doseganje učinkovitosti*. Še več, formalni in neformalni odnosi so lahko vir »sreče« ali »nesreče« na delovnem mestu in v prostovoljnem delu, ali pa zaposlene in prostovoljce potisnejo v *umik od dela*. V slednjem primeru se ti pred delom varujejo, doživljajo ga kot nujno zlo in nič več. Še več, francoski raziskovalci so z longitudinalno raziskavo preučevali, koliko so zaposleni srečni na delovnem mestu. Ugotovili so, da je delo za »srečne« zaposlene strast, avantura, nekaj kar imajo radi. Na delovnem mestu ti zaposleni doživljajo *pravične odnose*. V delo vlagajo velik del sebe, vendar iz tega dobijo nekaj zase; plačani so dovolj, upoštevajo jih, vzpostavili so dobro ravnovesje med tem, kar dajejo in kar dobivajo, med delovnim življenjem in zasebnim življenjem. Dobro se razumejo s sodelavci, predpostavljenimi, podrejenimi. Med sodelavci imajo prijatelje. Doživljajo občutek pravičnosti. Zdi se, da je sreča na delovnem mestu v mnogočem vprašanje recipročnih odnosov na delovnem mestu.

Institucionalna oblika nevladne organizacije in delovne razmere, ki vladajo v njej, lahko močno vplivajo na odnose in na njih temelječo *osebno identiteto* zaposlenih in prostovoljcev. Tako odnosi v nevladni organizaciji vplivajo na to, koliko so zaposleni in prostovoljci produktivni, vrhu tega pa tudi na to, kako razumejo sami sebe in koliko se spoštujejo. Na to, kako in kaj delajo danes ter na to, kako in kaj bodo delali v prihodnje. *Neustrezni medsebojni odnosi in prizadeta osebna identiteta zaposlenih/prostovoljcev so pomemben vzrok manjše zavzetosti za delo. Za zaposlene in prostovoljce je pomembno, da*

lahko ti kar se da razvijejo svoje sposobnosti in jih tudi uporabijo pri delu, ki takšne sposobnosti zahteva.

Delovne razmere se spreminjajo in nevladne organizacije spet in spet potrebujejo drugačno organiziranost. Ta vpliva na medsebojne odnose Organiziranost pa vpliva tudi na kognitivne strukture ter kolektivne navade zaposlenih in prostovoljcev. Kako zaposleni razmišljajo, kakšne kolektivne navade imajo, kako delujejo, vse to - in še marsikaj drugega - je del kulture organizacije, ki nastane kot posledica medsebojnega vplivanja osebnih kultur, ki jih zaposleni/prostovoljci prinesejo v organizacijo. V prostovoljsko organizacijo vsi zaposleni in prostovoljci prinesejo tudi svoje vrednote. (Sennett, 1988, str. 91). Skratka, organizacija ima lahko povsem drugačne vrednote od vrednot zaposlenih in prostovoljcev, kar bistveno oblikuje psihološke okoliščine in odnose v organizaciji.

Okoliščine, v katerih zaposleni in prostovoljci preizkušajo norme in vrednote, ki so jih pridobili poprej v družini, šoli, v lokalnem ali nacionalnem in internacionalnem okolju, omogočajo usvajanje novih idej in novih vrednot. *Pravzaprav je v nevladni organizaciji vsak dan na preizkušnji vse, kar so pridobili pred nastopom dela drugod* (prav tam, str. 10). Pomembna psihološka delovna okoliščina so tudi *komunikacijske okoliščine v nevladni organizaciji*. Zdi se, da so zaposleni/prostovoljci v svojem načinu razmišljanja, simboliziranja in interpretiranja svojih izkušenj ali izkušenj drugih močno pod njihovim vplivom. Na regulacijo odnosov in posledične komunikacijske okoliščine v nevladni organizaciji vplivajo njena organiziranost pa tudi zunanje okoliščine, kot so izjemno hitre gospodarske, tehnološke in družbene spremembe.

Vprašanja, ki si jih mora organizacija, ki dela s prostovoljci postaviti, so naslednja:

Zakaj delati s prostovoljci? Zaradi filozofije organizacije, ker je to edini možni način delovanja, ker so prostovoljci le vmesna faza, dokler ne pridejo sredstva?

Ali so dela dobro opredeljena? Katera dela naj opravijo zaposleni in katera prostovoljci?

Ali organizacija upošteva enake možnosti in priložnosti za vse, ne glede na raso, spol, starost, religijo, družinski status, invalidnost itd.

Ali obstoja sistem intervjuvanja in selekcije?

Ali pričakuje organizacija priporočila, denimo za delo z otroki, starejšimi itd. Včasih so potrebne preverbe na policiji.

Je za prostovoljca potrebno preizkusno obdobje?

Kako bo organizacija nadzorovala prostovoljčevo delo?

Ali prostovoljec dobi ponudbo izobraževanja?

Ali tistim, ki delajo preko javnih del, organizacija nudi svetovanje in pomoč?

Je poskrbljeno za pravna vprašanja in zavarovanje?

Kako ocenjujemo delo prostovoljca?

Nadomestilo stroškov? Kdo ga dobi?

Ima prostovoljec pravico do pomoči organizacije?

Ali prostovoljci lahko prisostvujejo sejam upravnega odbora?

Vsako prostovoljstvo se prične s poznavanjem tistega ali tistih, ki jim je prostovoljno delo namenjeno, tistega ali tistih, ki so prostovoljci. Prostovoljska organizacija mora za to poskrbeti.

POGLAVJE TRETJE: PROSTOVOLJSTVO STAREJŠIH NA UNIVERZI ZA TRETJE ŽIVLJENJSKO ODBOBBJE V LJUBLJANI

3.1. KONSTRUIRANJE SEBE IN OKOLJA V PROSTEM ČASU

Izobraževanje in prostovoljstvo starejših na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani potekata v njihovem prostem času, starejšim pa omogočata, da svoj prosti čas preživljajo »resno«, smiselno, namensko in strukturirano, povsem drugače, kot se to dogaja z njihovimi bolj priljubljenimi »naključnimi« in razpršenimi oblikami preživljanja prostega časa. S pomočjo rednega izobraževanja starejši študenti spreminjajo sebe, gradijo odnose z drugimi in se integrirajo v družbo. Spričo dejstva, da se prebivalstvo stara in da so starejši že danes naša največja družbena skupina, potrebujemo dobro pretehtano nacionalno in mestno politiko prostega časa starejših, izobraževanja starejših ter dostopa starejših do kulture ter prostovoljstva, s čimer je moč uravnati ravnovesje v družbi.

Sprašujemo se, če v storilnostnih kulturah, kot je naša, več prostega časa v pokoju res zagotavlja večjo osebno srečo in večjo družbeno skladnost? Dolgo je veljalo, da je prosti čas neizpodbitni dosežek sodobne družbe, a prosti čas ni zgolj dosežek in dobrina, ni zgolj pozitiven pojav. Prosti čas lahko, nasprotno, vodi tudi v jemanje mamil, alkoholizem, nezadovoljstvo, bolezen. To velja tudi za prosti čas upokojencev. Lahko postane dosežek ali vir destrukcije njih samih in družbe. Staranje prebivalstva tako zahteva ne le ustrezno politiko dejavne starosti oziroma zaposlovanja starejših, marveč tudi *ustreznejšo nacionalno politiko prostega časa starejših in znotraj te ustrezno politiko izobraževanja starejših in dostopa starejših do kulture*, s čimer bi bilo moč skrbeti za ravnovesje družbe. Pred tem pa je potreben poglobljen razmislek o vlogi prostega časa v današnji družbi.

Pred približno dvajsetimi leti smo hoteli na univerzi za tretje življenjsko obdobje opraviti raziskavo o prostem času upokojencev, pravzaprav o njihovi prostovoljni izbiri rednih in k ciljem usmerjenih dejavnosti v času po upokojitvi, torej po prenehanju poklicne dejavnosti. Prepričana sem bila, da je v prostem času po upokojitvi moč početi marsikaj, kar boljša življenje posameznika in skupnosti, in da bi bilo zato vredno z raziskavo na to opozoriti, saj delo ne more biti zgolj poklicno delo za preživetje. Industrijski način dela in življenja pa je poudarjal so-odvisnost poklicnega dela in prostega časa. Iz organiziranega poklicnega dela so upokojeni lahko prešli le v neko brezoblično bivanje, kjer ni bilo niti prave delitve prostora, niti prave delitve časa. (Rojek, 2000). V aktivni dobi so živeli doma in delali drugod, v tovarnah, pisarnah, bolnicah. Številni zakoni in pravilniki so vplivali na to, kako je bil organiziran njihov čas. Po upokojitvi pa so ostali predvsem na enem mestu, torej doma, delitev časa pa je tam bila odvisna zgolj od njih samih, od njihovih zmožnosti in domišljije. Tudi danes nimamo dovolj organizacij in drugih struktur, ki bi omogočale strukturirane

namenske dejavnosti starejših v prostem času zunaj doma, četudi so starejši postali naša največja družbena skupina. *In tako še zmeraj podobo starejših zmotno povežemo z edino njim namenjeno ustanovo, domom starejših, poznejša leta pa zmotno istovetimo z nemočjo in odvisnostjo, kajti delo in dejavnosti starejših so premalo vidni.*

Izobraževanje in prostovoljstvo kot oblika »resnega«, ciljnega preživljanja prostega časa

V industrijski dobi je bilo delo središčno polje življenja in prav to je ustvarilo *nepravilno in nenaravno razlikovanje med delom in prostim časom*. Zaposlenim so večino časa oblikovali delodajalci, manj obsežni prosti čas pa je bil, nasprotno, namenjen počitku, sprostitvi, družini. Še več, *prosti čas je imel vrednost le, kadar se je povezoval z delom. Pogojno rečeno »prosti čas upokojujencev«, tako ni imel prave vrednosti*. Še danes ima slabšalni prizvok.

Ob obravnavi prostega časa zaposlenih sredi 60-tih let, pa se v zahodnih državah pojavi tudi razmislek o dejavnostih starejših v prostem času. Tako nastanejo klubi upokojujencev, klubi tretjega časa, kasneje, leta 1973, tudi prve univerze za tretje življenjsko obdobje (Durandal, 2003). Vsem tem dejavnostim botruje razmislek o vsebini organiziranega prostega časa.

Na univerzi za tretje življenjsko obdobje pa nismo upoštevali zahodnoevropskih modelov. V njeno ustanovitev nas tako ni vodilo vprašanje organiziranega prostega časa starejših v pokoju, marveč so nas pripeljala povsem druga hotenja in predvsem želja po sprožanju družbenih sprememb: *povezati smo želeli izobraževanje s kulturo* (področji sta bili povsem ločeni v tedanji industrijski in socialistični Jugoslaviji), *želeli smo uveljaviti odgovornost starejših za svoje izobraževanje in delovanje v skupnosti, omogočiti starejšim odraslim, da z izobraževanjem potrdijo svojo osebno družbeno vrednost, dokazati, da se starejši morajo razvijati, poudariti pomen učenja in izobraževanja za posameznika*. Z uvedbo izobraževanja starejših odraslih smo hoteli *vzpostaviti vsaj neko možnost kontinuitete življenja, ustvariti drugačne življenjske vsebine za starejše odrasle*, premostiti negativne učinke upokojitve na življenje starejših in skupnosti.

V storilnostni družbi pojem »resnega preživljanja prostega časa« (Stebbins, 1992) kaže na to, kako pomembna je storilnost v razširjeni praksi prostega časa. *Resen prosti čas*, takšen, s trdim smislom in namenom pomeni, da ima upokojenec dejavnosti, s pomočjo katerih vzdržuje svojo zaposljivost, si načrta drugo poklicno pot, si pridobi predstavo o svoji vrednosti, napreduje. Velikokrat prosti čas pomeni tudi poglobljanje vezi z drugimi ljudmi, kajti prosti čas največkrat pomeni usklajeno sodelovanje. *Prosti čas lahko prispeva k*

večjemu spoštovanju samega sebe, uresničenju samega sebe in k integraciji v družbo. Takšen prosti čas je v velikem nasprotju s tem, kar Stebbins (prav tam) imenuje »naključno preživljanje prostega časa«, tisto torej, v katerem iščemo hitro zadovoljitev želja in ugodje; gre za pasivno gledanje televizijskih programov, postopanje po trgovinah, srečevanje v kavarnicah ob kavi, igranje kart, ribarjenje, potovanja, s katerimi je moč izstopiti iz vsakdanje rutine in ki naj prinesejo zgolj prijetna doživetja brez napora. Naključne oblike preživljanja prostega časa se zdijo bolj razširjene in priljubljene kot oblike resnega preživljanja prostega časa. *Toda oblike resnega preživljanja prostega časa omogočajo, da nekdo preseže samega sebe, da se potrdi. »Resni prosti čas« razvije občutek za upravljanje s samim seboj in omogoči napredovanje ter boljšo integracijo v skupnost in tako prispeva k stabilnosti in skladnosti družbe. Če povzamemo, oblike resnega preživljanja prostega časa omogočajo kulturno in moralno potrditev skupnosti, sredi katere se nekdo lahko prepozna kot pripadajoči član družbe.*

Stebbins (prav tam) koncept resnega preživljanja prostega časa povezuje s konceptom poklicne poti. Prosti čas opiše kot »dejavnost, ki je razumna in namenska« (prav tam). Shields (1997) pa doda, da imajo resne dejavnosti v prostem času svoj tempo, ritem in se odvijajo v določeni smeri. Tega smo se zavedali tudi na univerzi za tretje življenjsko obdobje, ko smo že zgodaj zapisali, da »izobraževanje starejših ne more biti epizodne narave, da potrebuje svoje nosilce, svojo ustanovo, stalnost in rednost, da mora biti v družbi prepoznavno«. Zavedali smo se tudi, da *resne oblike preživljanja prostega časa vzpostavljajo odnose, omogočajo integracijo starejših v družbo in utrjujejo družbeni red.*

Pred univerzo za tretje življenjsko obdobje smo v Federativni Jugoslaviji poznali predvsem naključne, občasne oblike preživljanja prostega časa za upokojence. Te so neorganizirane, razpršene in najpogosteje ne prinašajo družbenih sprememb. Zanimivo je dejstvo, da nacionalne in občinske politike še zmeraj podpirajo predvsem ali zgolj takšne oblike preživljanja prostega časa, ki ne prinašajo družbenih sprememb, četudi obstoja deklarirana politična volja, da se podpre dejavno staranje. Za takšne oblike preživljanja prostega časa Roberts (1981) pravi, da so značilni nestalni, razdrobljeni in različni odnosi. To so zanj »hitre oblike preživljanja prostega časa« V nasprotju z njimi pozna *počasne oblike preživljanja prostega časa, kjer se ustvarijo trajni in redni odnosi.* K tem težimo na univerzi za tretje življenjsko obdobje; temu v oporo so izbrane tudi vsebine in metode izobraževanja, temu v oporo je tudi obsežna javna kampanja, ki jo vodimo že petindvajset let.

Vpliv izobraževanja in prostovoljstva na starejše in skupnost

Starejši, ki se izobražujejo, vedo, da s pomočjo kulture lahko konstruirajo svoje dostojanstvo, da kultura pomaga živeti. Želijo si pridobiti znanje za plačano delo ali delo v civilni družbi ali prostovoljno delo v javnih ustanovah. Ali pa se preprosto učijo zato, ker je učenje prijetna dejavnost, ki jih povezuje z drugimi. S pomočjo izobraževanja starejših pa rušimo tudi pri starejših samih stereotipe o tem, da so potrebni pomoči, da jih spomin zapušča, da so nezmožni učenja in razvoja, da so nezanimivi, turobni ipd.

Če povzamemo, učinki učenja in izobraževanja in prostovoljstva na posameznika se kažejo v tem, da: gre od doma in naredi nekaj zase, odkrije občutek smisla in upanja, strukturira dan, teden, poveča samozavest, zaupanje vase, poveča zavedanje samega sebe, samostojno misli, je samostojnejši, pridobi spretnosti za reševanje problemov, pride do novih virov znanja. Ali pa, da: odvrne pozornost od zdravstvenih ali družinskih težav, vzpostavi zmožnost, da se sprosti, zagotovi strukturo svojemu življenju, se bolj spoštuje, razvija nagnjenost do oblikovanja svoje identitete, ohranja mentalno čilost, postaja bolj učinkovit, razvija nove socialne vloge in občutek socialne pripadnosti, krepi zaupanje v odnosu do drugih, pripomore k svoji družbeni integraciji.

Starejši človek je del skupnosti in v njegovem odnosu do skupnosti se širši učinki učenja in izobraževanja kažejo tako, da ta: osmisli svoje izkušnje, prizna svoje napake, se sooči s problemi, namesto da se pred njimi skriva, da prosi za pomoč, sprejme poglede drugih, čeprav se razlikujejo od njegovih, da si upa vstopiti v neznane situacije, da boljše komunicira znotraj družine in zunaj nje, pomaga prijateljem, sosedom ali družini, učinkovito nastopi v različnih socialnih vlogah, prevzame nove socialne vloge in odgovornost. Še več, učenje starejših odraslih povzroči takojšen psihosocialni rezultat, kot so ugodje, učinkovitost, boljše komunikacijske spretnosti, občutek družbene odgovornosti, kar ima trajne učinke na duševno in telesno zdravje posameznika in skupnosti. (Findeisen, 1999, Kneževič, 2007).

3.2. ZASNOVA ZAMISLI O KULTURNIH MEDIATORJIH V JAVNIH USTANOVAH KULTURNI MEDIATORJI V BOLNIŠNICAH

Prostovoljne kulturne mediatorje smo na Univerzi za tretje življenjsko obdobje uvedli v okvirih evropskega projekta LACE, ki naj bi starejše pripravil na vlogo dejavnih državljanov in kasneje v okviru projekta *Kultura starejših popotnica mlajšim*, ki je prejel podporo Norveškega finančnega mehanizma. Hkrati pa smo ob poznavanju dejstva, da je v Franciji moč na univerzitetni ravni študirati *mediacijo in komunikacijo* in se s tem študijem pripravljati za vlogo kulturnega mediatorja, uvedli *koncept prostovoljnega kulturnega mediatorja*: starejše osebe, slušatelje ali slušateljice univerze za tretje življenjsko obdobje, ki nesnovno kulturno dediščino posreduje vsem drugim (ne zgolj skupinam, ki so zaradi ekonomskih, družbenih, socialnih ali zdravstvenih razlogov oddaljene od kulture). Pomembno se nam je zdelo, da se takšno posredništvo godi v javnih ustanovah, kar naj bi vrednost znanja, ki ga starejši odrasli pridobijo na univerzi za tretje življenjsko obdobje, naredilo vidnejšo. Hkrati pa smo želeli, da se tudi javna ustanova in njeno osebje pripravita za oblikovanje novih *prostovoljskih vlog za naše slušatelje*. Takšnih, ki bi prinesle novo vrednost javni ustanovi, ki bi ustanovo preoblikovale. Javna ustanova pa je tudi bolnišnica, zato danes govorimo tudi o nastajajočem konceptu *prostovoljnega kulturnega mediatorja v bolnišnici*.

Tradicija kulture v bolnišnici

Pa pričnimo s kratkim sprehodom v zgodovino. »Kaj ni bil grški bog Apolon hkrati bog umetnosti in bog zdravilec? Kaj ne obstoja povezava med umetnostjo, kulturo in zdravljenjem, zdravjem?« so se vprašali Francozi. »Pa tudi težava sodobne medicine«, so razmišljali, »je v tem, da je postala tehnicistična. Napredek, to je v redu, to je dobro, a izpred oči ne smemo izgubiti dejstva, da zdravimo ljudi, da ne zdravimo srca, pljuč, ledvic. Naj bolnik ne bo številka!« Kultura pa je nedvomno način, da bolnik znova osvoji telo, ki ga je v bolnišnici bolj ali manj prepustil zdravnikom in osebju in da se znova odloča sam.

V francoski tradiciji ima kultura nedvomno prav posebno mesto. Kultura je v francoskem okolju dobila institucionalizirano podobo - še več, postala je državotvorna v obdobju po drugi svetovni vojni z nastankom prvega ministrstva za kulturo in s prihodom prvega ministra za kulturo André-ja Malraux-ja. Njegovo prepričanje je bilo, da mora kultura doseči čim večje število državljanov, zato naj bo dosegljiva tudi zunaj zidov kulturnih inštitucij. »Cilj kulture ni, da ostane za muzejskimi zidovi, slike naj bodo sredi življenja, na železniških postajah, v bolnišnicah, v zaporih, naj se srečujejo z drugimi.« André Malraux na ta način nadaljuje revolucionarna razmišljanja Nicolas-a de Condorcet-a, ki v *svojem Načrtu za javni uk* v poglavju o izobraževanju odraslih razmišlja o tem, da je treba zgraditi široko mrežo

muzejev, galerij, knjižnic in drugih ustanov, kjer naj bodo odrasli deležni uka in kulture. Torej ne le za šolskimi zidovi! Minister Jacques Lang kasneje na široko odpre vrata bolnišnic tudi kulturi. V času od leta 1987 do 1992 je v pariški bolnišnici Bicêtre Christian Paire prvič vnesel umetnost v bolnišnično okolje: gledališke predstave, koncerte in celo modne revije.

V Rouenu je poskrbel za restavracijo rojstne hiše Gustava Flauberta, s katero je bolnišnica povezana, in pripeljal je plesno skupino, da je animirala delavnice, ki so se jih udeležili bolniki z aidsom. »Osebjem pride mimo in zapleše z bolniki.« Poskrbel je, da so se plesalci nastanili v bolnišnici. »Bolniki prihajajo, da vidijo, kaj plesalci počnejo.«

L'Institut de formation en soins infirmiers (slov. Inštitut za usposabljanje medicinskih sester) v bolnišnici v Amiesu je že pred leti uvedel gledališko improvizacijo v svoje izobraževanje. Odnos osebja do bolnikovega telesa je pomemben. Treba je najti pravo razdaljo. Ne biti preveč blizu, ne se navezati na bolnika. A biti tudi dovolj blizu, da ne vidimo zgolj bolnikove bolezni. Kadar igramo ali plešemo, se odnos osebja spremeni, ustvari se odnos do telesa. Če je bolnik bolj sproščen do svojega telesa, je bolj sproščen do telesa bolnikov.

V Besançonu so povezali bolne otroke, njihove starše in osebjem in pripravili fotografske razstave. Nastala je potujoča razstava. V Grenoblu so organizirali teatralizirano branje na hodnikih in srečanja s pisatelji.

V nadaljevanju te tradicije francosko Ministrstvo za zdravje in šport skupaj z Ministrstvom za kulturo in komunikacijo že deset let in več vodi skupno politiko za dostop vseh družbenih skupin do kulture sredi bolnišničnega okolja in leta 1999 je prvič podpisalo konvencijo *Kultura in zdravje*. Ministrstvo za kulturo se je zavezalo širjenju kulture, Ministrstvo za zdravje in šport pa si prizadeva uveljavljati takšno politiko zdravja, ki upošteva človeka, njegove potrebe in razsežnosti. Nenazadnje kultura pripomore k politiki zdravja, tisti politiki, kjer je bolnik v središču pozornosti. Dovolj razlogov za nastanek konvencije.

Celostna obravnava povezave med kulturo, zdravjem in bolnišnico. Konvencija Kultura in zdravje iz leta 1999

Bistvo te konvencije je celostno urejanje sodelovanja med bolnišnico in kulturnimi ali izobraževalnimi ustanovami v kraju. Konvencija govori o povezavah med bolnišnico, umetniki in nosilci kulture ter podjetji – donatorji. Priključile naj bi se tudi krajevne skupnosti. V konvenciji je rečeno tudi, da kultura izboljšuje poklicna razmerja v bolnišnici, kakor izboljšuje povezovanje bolnišnice s krajem. Skupina, ki ji je kultura v bolnišnici namenjena, zajema hospitalizirane bolnike, njihove družine, zdravstveno in drugo osebjem.

Bolnišnice naj bi na temelju te konvencije oblikovale svojo kulturno politiko, vanjo pa vključile vsa polja umetnosti in kulture: gledališke in druge predstave, žive nastope umetnikov, arhitekturo, dediščino, tudi nesovno kulturno dediščino, muzeje, knjigo, branje, časopise, film, glasbo itd.

Projekti, v katere naj bi bili vključeni tisti, ki jim je kultura v bolnišnici namenjena, naj bi zaobjeli: širjenje kulture, ustvarjanje in razvoj umetniških in kulturnih praks. Širjenje umetniških praks in kulture lahko poteka v povezavi z nosilci lokalnih ali nacionalnih kulturnih prireditvev, kot so Glasbeni dnevi, Dnevi evropske dediščine itd.

Konvencija predvideva tudi raziskovanje področja in izobraževanje, strokovna srečanja, ki jim, če je le mogoče, botrujejo znani umetniki. Akterji, vključeni v to politiko, izmenjujejo izkušnje in spoznanja na posebni spletni strani. Spletna stran je tudi stik z javnostjo.

Ministrstvo za zdravje in šport se zavezuje, da bo bolnišnicam priskrbelo brezplačno uporabo književnih del, filmov, z namenom, da se ustvarijo prostori, kjer bo vladala pozitivna dinamika vseh navzočih. Ustvarijo se filmski klubi. Kdor pozna zgodovino filma in prakso bratov Lumière, ki sta prve projekcije filmov prenesla v kavarne, veleblagovnice in drugam, bo razumel, da je bolnišnica pravi prostor za ustvarjanje filmskih klubov.

Ministrstvu sta se zavezali, da bosta podprli tudi raziskovanje vezi med kulturo in zdravjem. Bolnišnica pa se zavezuje k oblikovanju kulturne politike ob upoštevanju ciljne skupine bolnikov oziroma ob upoštevanju različnih ciljnih skupin in postopkov zdravljenja.

Da bi projekt kulture v bolnišnicah uspel, pa je potrebno tudi povezovanje z lokalnimi partnerskimi ustanovami na področju kulture (z muzeji, zgodovinskimi arhivi, knjižnicami, umetnostnimi centri, organizacijami za prireditve na javnem prostoru, izobraževalnimi ustanovami in organizacijami). Partnerstva se povežejo na temelju pisnih dogovorov, kjer se določi sodelovanje vseh strani v dogovoru, tako z vidika dela, ki ga bo potrebno opraviti, osebja, ki bo sodelovalo, kot tudi z vidika pridobivanja finančnih sredstev. Ker je bolnišnica javna ustanova, si lahko pomaga z javnimi naročili.

Za nosilce kulture v bolnišnicah je potrebno pripraviti izobraževanje in usposabljanje. Prostovoljci morajo biti enako dobro usposobljeni kot tisti, ki jim je to delo poklic.

Avtorji konvencije priporočajo tudi razmislek o prostorih za izvajanje kulturnih dejavnosti: prostor za knjižnico, projekcijo filmov, predstave, delavnice.

Pisci so predvideli tudi vnos izobraževalnih programov na temo povezovanja kulture in zdravja v bolnišnici v visokošolski študij.

Eden bistvenih ciljev konvencije je torej v tem, da nastanejo projekti kulturne narave v bolnišničnih prostorih, da se vrišejo v stalno kulturno politiko bolnišnice. Konvencija omogoča, da *iz kulturnega delovanja v bolnišničnem okolju zraste način, ki bo pripomogel tudi k preoblikovanju kulture bolnišnice same v njenem odnosu do okolja.*

Zakaj kulturni projekti in kulturni mediatorji v bolnišnici

V bolnišnici čas beži mimo nas. Polzi nam med prsti, počasi. Nemalokrat ležimo, čakamo, da mine. V prazno strmimo. Čakamo svojce, čakamo vizito, čakamo kosilo. Čas je votel, prazen. Vanj lahko vnesemo odkrivanje, doživljanje, učenje. Vanj lahko vnesemo kulturo. Tako se razprejo obzorja.

Bolnišnica ne želi biti več le tehnološko in tehnično uspešna, marveč želi biti uspešna tudi z vidika človečnosti in človeka. Skuša spoštovati naše načine življenja, upoštevati naša čustva. Te vrline naj se kažejo ne le v vedenju osebja, marveč tudi v prostorih, na hodnikih v sprejemni dvorani. In to postane še dosti nujnejše tam, kamor se vračajo kronični bolniki, ki jim bolnišnica mora postati nekakšen drugi dom. To dejstvo je treba upoštevati v kulturnih projektih v bolnišnici. Bolnišnica je prostor življenja, odnosov med bolniki in bližnjimi in odnosov s prostorom, ki naj bo lep, naj izkazuje pozornost in tolažbo, naj pozdravi spomin na telesno trpljenje, strah, bolezen. S kulturnimi projekti in kulturnimi mediatorji bolnišnica postane gostoljubna. Navzočnost umetnikov lahko prostor spremeni v prostor emocij. Prostori niso več le za spanje, potrpežljivo čakanje, sprehod. Tja nas vabi glas umetnikov, bralcev, slikarjev, vabijo nas podobe filmov na projekcijskem platnu. Ti prostori se polnijo in se praznijo, tako kot v mestu.

»Kultura, s kulturo prežeto pacientovo življenje v bolnišnici, zmanjša njegovo osamljenost in upošteva njegovo bivanjskost,« so zapisali v konvenciji. Kultura je način potrjevanja osebnosti, je način potrjevanja poklica in je način potrjevanja družbe.

Kaj so dosegli v Franciji

Po nekaj letih so se spremenile navade v bolnišnici, kulturne ustanove pa so se znova vprašale o tem, komu so namenjene. Izboljšali so se odnosi med bolniki in zdravstvenim osebjem. Prišlo je do premisleka o naravi zdravljenja in negovanja bolnika, ki naj se od tehnološkega premakne k človeškemu. Nekatere bolnišnice so se pričele ukvarjati s svojo zgodovino in s svojim razvojem. Nastale so pripovedi na temelju ustne zgodovine. Popisali so spomine nekdanjih pacientov in osebja. Popisali ali naredili so video posnetke. Telo se pojavlja v številnih projektih, pa naj gre za telo pacienta ali telo osebja. Telo plesalca zdravnikove ali bolnikove predstave o telesu. Uvedli so gledališke improvizacije, igranje vlog

v posamezne zdravstvene šole. Uvedli so koncerte klasične kitare. Gledališče L'Odéon je prispevalo gledališke nastope. gledališko delavnico.

Gledališke srede za starše, male paciente in obiskovalce. »Bolnišnica in njeno mesto«, obisk mesta za hospitalizirane otroke skupaj z društvom urbanistov. Konferenca o sreči. Video posnetek o sreči na temelju intervjuja, ki sta ga v domovih starejših vodila dva umetnika. Živo gledališče – gledališka delavnica na temo čilosti, ugodja, nege v domovih starejših.

Kaj lahko dosežemo sami

Kulturni mediatorji, ki že delajo v muzeju, lahko skupaj s pripovedniki prebirajo pisma naših arhitektov. Člani študijskega krožka za digitalno fotografijo lahko posnemajo Francoze - ali pa tudi ne - in obdelajo temo telesa. Člani študijskega krožka *Ustna zgodovina* lahko popišejo zgodbe bolnišnice, če prej razvijejo metodologijo. Program Ljubljana, moje mesto lahko predstavi svoje delo. Študijski krožek nemškega jezika lahko predstavi delo *Hiperaktivni otroci*. Študijski krožki restavracije pa tehnike piskroveštva. Študijski krožek Moji starši so stari lahko predstavi posamezne teme. Študijski krožek za medsebojne odnose se lahko poda v delo s pacienti. Skupaj z Univerzitetnim kliničnim centrom v Ljubljani lahko postavimo razstave itd.

Koncept kulturnega mediatorja je v Sloveniji na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani nastajal od leta 2007 dalje. Zdaj ga želimo uporabiti v bolnišničnem okolju. V ta namen smo želeli opozoriti na razvejanost koncepta kulture. Seznanili smo se s historiatom obravnave povezave med kulturo in zdravjem v bolnišničnem okolju v Franciji. Kultura ima v bolnišničnem okolju posebno vlogo, saj s smislom zapolni prazen in nedoločen čas sicer čakajočih pacientov. Bolnišnice pa so s svojimi projekti najuspešnejše takrat, ko se povežejo z ustanovami in organizacijami v kraju, ko med njimi prihaja do medsebojnega učenja in skupnega delovanja.

3.3. PRIMERI PROSTOVOLJSKIH PROGRAMOV

Znanje se najbolj krepi, kadar vemo, kje in kdaj ga bomo uporabili, kadar spoznamo, da naše znanje in spoznanja, pa tudi spretnosti potrebujejo tudi drugi. Zato smo na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani uvedli več modelov vzporednega izobraževanja in prostovoljskega dela v javnih kulturnih, izobraževalnih, zdravstvenih ustanovah in v humanitarnih organizacijah. Nastajajočo prakso raziskovalno spremljamo in jo zrcalimo v časopisnih člankih in radijskih oddajah. Znanje, ki ga starejši študenti pridobivajo na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani, podpre tudi razvoj mesta Ljubljane in posameznih četrti, pri čemer so posamezni študijski programi posebej posvečeni kasnejšemu prostovoljnemu delu v javnih ustanovah. Med temi so tudi naslednji:

Znaš, nauči drugega – računalniško opismenjevanje v dvojicah

Obsežne naloge, da bi vsi postali e-kompetentni državljani, da bi imeli dostop do e-komunikacije, e-zdravja, e-izobraževanja, e-gospodarstva ipd. ni mogoče zaupati le državi! Na univerzi za tretje življenjsko obdobje smo tako zasnovali gibanje *Each one teach one* ali po naše *Znaš nauči drugega* - učenje računalništva v dvojicah starejših, kjer naj čim večje število starejših odraslih pridobi in prostovoljno večja računalniško znanje, predajajoč ga vrstnikom, od njih pa prevzemajoč v zameno tisto znanje, ki ga ti že imajo. Da bi bilo medsebojno opismenjevanje mogoče, razvijamo mrežo/mreže, kakršne zdaj skupaj ustvarjata Univerza za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani in podjetje S&T ob podpori Evropskega socialnega sklada in Ministrstva za javno upravo RS.

Mediatorji v kulturi v slovenskih muzejih

Tisti, ki jih zanima prostovoljno delo v kulturi, s poudarkom na ohranjanju kulturne dediščine v hrambi slovenskih muzejev, galerij in knjižnic, se lahko vključijo v program *Mediatorji v kulturi*. Program je namenjen predvsem študentom univerze za tretje življenjsko obdobje, ki obiskujejo študijske krožke zgodovine, umetnostne zgodovine, antropologije, arheologije, arhitekture in drugih ved. Kulturni mediator nadzoruje razstavne prostore, informira obiskovalce o muzeju in jih usmerja, na njihovo željo obiskovalcem razstavo obrazloži in jih po razstavi vodi. Lahko tudi krepi vezi med muzejem in nevladnimi organizacijami, lahko kot pomočnik vodi izobraževanje mladih in odraslih obiskovalcev muzeja, galerije ali knjižnice. Mreža mediatorjev v kulturi je plod sodelovanja univerze za tretje življenjsko obdobje z Narodnim muzejem Slovenije, Arhitekturnim muzejem Ljubljana, Slovenskim etnografskim muzejem, Prirodoslovnim muzejem Slovenije in drugimi.

Prostovoljni kulturni mediator v Univerzitetnem kliničnem centru Ljubljana

Prostovoljni kulturni mediator ustvarja vezi med kulturnimi stvaritvami, kulturno dediščino in tistimi, ki jo želijo doživeti. To lahko stori v živo s pripovedovanjem, branjem, pogovorom, pripravo razstav in na mnoge druge načine. Poseben poudarek mediatorjevega dela je na tem, da vzpostavlja vezi s tistimi, ki so iz kulturnih, družbenih, ekonomskih ali zdravstvenih razlogov oddaljeni od kulture. Prostovoljci se posvečajo predvsem bolnikom, ki nimajo svojcev in so dlje časa hospitalizirani. Skupaj s Kliničnim centrom za prostovoljne kulturne mediatorje pripravimo uvodno usposabljanje, organiziramo sprotne izobraževanje, prostovoljni kulturni mediatorji pa imajo skupaj z drugimi prostovoljci UKC na voljo tudi dopolnilno psihološko obravnavo svojega dela.

Prostovoljni pripovedniki

Umetnost pripovedovanja je študijski krožek na Univerzi za tretje življenjsko obdobje, katerega osnovni namen je spoznavanje veščin in tehnik pripovedovanja zgodb. Med pripovednikom in poslušalci se pleče zgodba, ob upoštevanju okoliščin, v katerih pripovedovalec deluje. Člani skupine iščejo možnosti in načine, kako branje in pripovedništvo povezati z različnimi ciljnim skupinami (otroki v vrtcih in šolah, v bolnišnicah, v domovih starejših). Sodelujejo na literarnih srečanjih v knjižnicah, na književnih sejmih Društva slovenskih pisateljev in povsod tam, kjer je živa beseda dobrodošla.

Študenti univerze za tretje življenjsko obdobje - vrtni prostovoljci v Botaničnem vrtu Ljubljana

Model izobraževanja in hkratnega prostovoljstva s tem imenom je Tamara Jare pričela razvijati pod vplivom mreže EMIL za medgeneracijsko učenje in lizbonskega sklada Calouste Gulbenkian. Študenti, ki se na univerzo za tretje življenjsko obdobje vpisujejo v najrazličnejše programe, sodelujejo pri različnih dejavnostih Botaničnega vrta v Ljubljani; delajo v vrtu, svoje znanje predajo obiskovalcem, širijo vedenje o pomenu botaničnih vrtov za ohranjanje biološke raznolikosti, prispevajo svoje zamisli za popularizacijo botaničnih vrtov, povezujejo Botanični vrt Ljubljana z različnimi družbenimi skupinami in generacijami. V ta namen se nenehno izobražujejo, tako na univerzi za tretje življenjsko obdobje, kot v tej naši partnerski ustanovi. Svoje znanje, izkušnje, kulturo in delo dajo na razpolago Botaničnemu vrtu Ljubljana in vsem, ki v ta vrt vstopajo. Uvodno usposabljanje je podprla Mestna občina Ljubljana.

»Punčka iz cunj« boljša ročne in komunikacijske spretnosti

Punčka iz cunj je projekt, s katerim UNICEF že nekaj let zbira sredstva za cepljenje otrok proti šestim nalezljivim otroškim boleznim v nerazvitih predelih sveta. Punčka predstavlja otroka, ki za svoje preživetje potrebuje cepivo. Na organiziranih prodajnih dražbah je ročno izdelane punčke mogoče »posvojiti« za določen znesek, saj se tudi geslo projekta glasi: »Posvoji punčko in reši življenje otroka«. Na Univerzi za tretje življenjsko obdobje se že leta dolgo vsak teden srečuje skupina prostovoljk, ki izdelujejo punčke iz cunj. Prostovoljke vsako leto predstavijo punčke v sklopu UNICEF-ove promocije projekta v mestnih razstavnih prostorih, skozi študijsko leto pa tudi same pripravijo več samostojnih prodajnih razstav in si dopisujejo s posvojitelji svoje punčke.

Prostovoljstvo na Onkološkem inštitutu v Ljubljani

Prostovoljci spremljajo bolnike, so njihovi družabniki, poslušalci in sogovorniki. Lahko usmerjajo obiskovalce, delajo na recepciji, organizirajo individualne ali kolektivne kulturne dejavnosti za bolnike. Inštitut vključi prostovoljce v usposabljanje. Dobrodošlo je znanje, ki ga je moč pridobiti v psihološko naravnanih programih univerze za tretje življenjsko obdobje in seveda vse drugo znanje, ki ga imate.

Skopo smo predstavili le nekatere prostovoljske projekte Univerze za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani. Veliko prostovoljstva srečujemo tudi v zdajšnjih evropskih projektih, kjer je univerza nacionalna partnerica. V projektu Personal Town Tours ali slov. Podajmo se z vodnikom v mesto bodo študenti univerze za tretje življenjsko obdobje pripravili vodnik po Ljubljani, po njenih mestnih četrtih, knjižico o tem, kaj vidijo mestne stavbe, o tem, kako brati mestne prostore in ulice. V projektu ECIL ali evropsko spričevalo medgeneracijskega učenja bo nastalo izobraževanje za osveščanje razmerij med generacijami in o pomenu skupnosti za skupno življenje. Upamo, da se bodo s tem projektom odprle tudi nove možnosti za zaposlovanje mladih andragogov, seveda ob mentorstvu starejših prostovoljcev. Tudi avtorica bo med slednjimi. V projektu FORAGE pa bo nastala zbirka študij o vprašanih starejših in o njihovem izobraževanju.

SKLEPNA BESEDA IN POVZETEK

Ta monografija je ugledala luč z delno finančno pomočjo Mestne občine Ljubljana (MOL) Avtorica se tako zahvaljuje MOL za podporo, upajoč, da bo to delo pripomoglo k oblikovanju mestne politike prostovoljstva, izobraževanja starejših odraslih, socialno-varstvene politike in politike prostega časa.

Avtorica se s tem delom želi oddolžiti vsem, ki so sodelovali z njo v številnih prostovoljskih projektih in navsezadnje tudi pri nastajanju univerze za tretje življenjsko obdobje. Ker se sleherno prostovoljstvo prične s prostovoljci, v njenem primeru so to starejši prostovoljci, pa avtorico posebej zanimajo starejši in pojavi v povezavi z njimi, kot so individualno staranje pa tudi staranje prebivalstva, identiteta v starosti itd. Preučuje, kako se lahko zavzeti starejši dejavno vključijo v družbo, s tem pa oblikujejo svojo individualno in tudi socialno identiteto, družbo in politike pa dejavno in z znanjem oblikujejo skupaj z drugimi rodovi.

S prostovoljnim delom starejši zadovoljijo svoje višje psiho-socialne potrebe. Tega dela se lotijo šele, ko so njihove primarne potrebe zadovoljene. To prostovoljskim in nevladnim organizacijam, ki največkrat omogočajo prostovoljno delo starejših, nalaga posebne dolžnosti in skrb za lastno organiziranost. Prostovoljci namreč neorganiziranost organizacije doživijo kot zanikanje sebe in svojih prizadevanj. Pri tem se avtorica zaveda, da je prostovoljno delo starejših vredno toliko, kolikor ga je družba pripravljena sprejeti in podpreti.

Kulturni model organizacije starostnih obdobj se spreminja in pojavlja se potreba po uvajanju drugačnih, novih, času primernih socialnih vlog starejših. Biti star v post moderni družbi je namreč nekaj drugega, kot biti star v industrijskem obdobju. Današnja družba temelji na znanju in ljudje so njen največji kapital, torej tudi prostovoljci. To pa ne velja le za družbo, marveč tudi za nevladne in prostovoljske organizacije, ki omogočajo prostovoljno delo starejših. Tudi te so vredne toliko, kolikor so vredni njihovi ljudje, zaposleni in prostovoljci. Za svoje delo morajo takšne organizacije postaviti visoke standarde.

Prostovoljno delo je delo vseh generacij, je prostor povezovanja generacij. Starejši kot prostovoljni predstavniki starejših in njihovih potreb in svoje lokalne skupnosti sodelujejo tudi v odločanju o rečeh lokalne skupnosti. V ta namen potrebujejo znanje o bistvenih vprašanjih, kot so pokojnina, prožna varnost, dejavno staranje, stereotipi o starejših in njihov vpliv na oblikovanje politike itd. Morajo imeti širok referenčni okvir in navsezadnje naj poznajo tudi koncepte in teorije starosti in staranja, kakor tudi teorije prostora. Prostovoljno delo starejših se namreč odvija v lokalni skupnosti, v lokalnem prostoru. Temu

prostoru starejši želijo dati svoj prostovoljni prispevek. O tem avtorica razpravlja predvsem v oddelku z naslovom Izobraževanje za učinkovito prostovoljno sodelovanje starejših prebivalcev v odločanju glede reči lokalne skupnosti.

Dušano Findeisen zanima pomen prostovoljstva starejših in njihove dejavne povezanosti z drugimi in njihove drugačnosti, ki budi ustvarjalnost in zavzetost. Človek je prostovoljec zato, da je vključen v družbo, da pride v stik z drugimi. Vključenost pa za vsakogar med nami pomeni tudi občutek varnosti.

Prostovoljno delo, ki ga starejši opravijo v družini, soseski ali drugod, ni predmet obravnave tega dela. Avtorica se izključno posveti organiziranemu prostovoljnemu delu, njegovi naravi in prostovoljskim organizacijam, ki takšno delo na različne načine omogočajo. Opiše področja in oblike prostovoljnega dela, opozori na nevarnosti, ki čakajo prostovoljce in prostovoljske organizacije. Kako torej pridobiti, zadržati in voditi prostovoljce, se sprašuje in poda nekatere odgovore.

V tretjem poglavju, ki ga posveti prostovoljstvu na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani, avtorica preučuje tudi vprašanje povezanosti prostovoljstva s prostim časom, pa ne tistim naključnim in razpršenim prostim časom in njegovimi oblikami, ki vodijo v vse večjo pasivnost starejših ali v bolezen in odvisnost, marveč resnim prostim časom, sredi katerega je moč konstruirati sebe in okolje. Takšen čas omogočata izobraževanje in prostovoljstvo starejših, še posebej tisto, ki zahteva nenehno učenje in je do neke mere profesionalizirano. Tretje poglavje Dušana Findeisen zaključí s podrobno predstavijo koncepta kulturnih mediatorjev v bolnišnicah in seveda kulture v bolnišnici ter s primeri prostovoljstva slušateljev univerze za tretje življenjsko obdobje. Opozori tudi na veliko količino prostovoljskega dela, ki ga ta univerza opravi znotraj evropskih in drugih projektov (FORAGE, ECIL, EMIL; Personal Town Tours, etc.) and networks (E.N.T.E.R, AIUTA, Age Platform Europe, etc).

Summary

The publication of this monograph was partially supported by the City Municipality of Ljubljana (MOL). The author is grateful to MOL for its support hoping that this monograph might help shaping the town's volunteering, older adult education, social welfare and leisure time policies. Further, the author thanks her students and colleagues who have cooperated with her in a fair number of volunteering projects including the establishment and development of Third age university of Ljubljana.

The author argues that any type of volunteering starts with volunteers or in her case older volunteers, therefore she is particularly interested in characteristics of older people and older people's issues like individual ageing, demographic ageing, identity in later life, facing transitions like retirement, etc. She examines how committed older volunteers meet their psychosocial needs, working as volunteers together with other generations, and shaping their individual and social identity.

While working as volunteers, older people meet their higher psycho-social needs, which can not take place as long as their primary needs are not met. Being the biggest providers and organisers of voluntary work, NGOs should not oversee this fact. They should be attentive to how they are organised. Namely, if an NGO is poorly organised, this easily dissuades older people from working as its volunteers. In addition to that, the author draws attention to the fact that older people are ready to work as volunteers on condition and to the extent their work is socially accepted and appreciated.

Cultural model of organisation of ages has been changing and older people can now take on more contemporary social roles than they used to. Being old in post-modern times is a condition that considerably differs from what being old used to be. Naturally, today's society is knowledge-based and its capital is people. Similarly NGOs' capital is employees as well as volunteers. For their work these organisations have to apply high standards in order to attract and to retain them.

Volunteering attracts all generations enabling them to meet, work and create together. Moreover, older volunteers represent their peers and other generations in decision-making processes affecting community matters. To this purpose, they need education and they need knowledge concerning basic older people's issues: mandatory retirement age, flex security, active ageing, stereotypes about old age, active ageing. Older people's representatives should preferably have a wider referential framework and finally they should be knowledgeable about both old age and ageing concepts and local space. Namely, volunteering takes place in local community and local space. To this space and all its

elements older people want to contribute. The author discusses these issues in the chapter titled Education for effective voluntary cooperation of older citizens in the decision-making processes concerning community matters,

Dušana Findeisen is interested in the meaning of older citizens' volunteering, their ties with other people as well as their real otherness stimulating creativity and commitment. Older people are volunteers to remain included in society and being included means feeling safe.

Voluntary work performed by older people in their family, neighbourhood and elsewhere is not dealt with in this monograph. The author focuses exclusively on organised voluntary work, its nature and on voluntary organisations. How to attract, retain and manage volunteers is one of the important questions, Dušana Findeisen poses herself.

In the third chapter of this monograph, the chapter devoted to volunteering at Third Age University of Ljubljana, the author examines the relation *between leisure time and volunteering, the difference between accidental and dispersed leisure time* like watching television, going out for a cup of coffee and having a chat, and its other forms, leading older people to an ever more passive state, illness or dependency and serious leisure time allowing them to construct themselves and their environment. This type of leisure time represents older people's education and volunteering, "professionalised" volunteering meeting high standards and requiring permanent education/learning. The third chapter Dušana Findeisen concludes discussing the concept of cultural mediators, i.e. volunteering students from Third Age University of Ljubljana who have chosen to work as volunteers in hospitals, Botanical garden Ljubljana, museums, etc. Their role is to transmit knowledge and culture to patients, their families, etc. The author also draws attention to the immense quantity of voluntary work performed at this university within European and national projects (LACE, FORAGE, ECIL, EMIL; Personal Town Tours, etc.) and networks (E.N.T.E.R, AIUTA, Age Platform Europe, etc.)

Kazalo pojmov in imen

A

AGE Platform Europe
Ageing Report 2009
Alport, Gordon Willard
Amiens
Angažiranost
Arhitekturni muzej Ljubljana
Avtonomnost

B

Beauvoir de, Simone
Berne, Eric
Bivanjski smisel
Bois, Jean-Pierre
Bolnišnica
Botanični vrt Ljubljana
Bračun, Rajka
Brata Lumière
Brezposelnost
Bromley, David
Bühler, Charlotte

C

Cerebralna upočasnitev
Ciljna skupina
Civilna družba
Condorcet de, Nicolas

Č

Čustvo

D

Danska
Dejavna vpletenost
Dejavno državljanstvo
Dejavno staranje
Delovna doba
Demokracija
Dispozicija
Dnevi evropske dediščine
Dobra družba
Dolgotrajna oskrba
Dostojevski, Fjodor Mihailovič

Društvo

Stanovsko društvo

Športno društvo

Družbena organiziranost

Družbeni položaj

Družbeni razvoj

Družina

Državljanskost

Durandal, Jean-Philippe

E

Ekonomska pravica

Ekonomski razvoj

EMIL

ECIL

Epinalske podobe

Erikson, Eric

Evolucija življenja

Evropski projekt

Evropski socialni sklad

F

Faza življenja

Filmski klub

Filozofija starosti

Findeisen, Dušana

Fizične funkcije

Flash Eurobarometer

Flaubert, Gustave

FORAGE

Formalni program

Freud, Sigmund

Funkcionalna nepismenost

Funkcionalna pismenost

G

Generacija

Generacija baby boom

Generativnost

Glasbeni dnevi

Gledališče L'Odéon

Grenoble

H

Herfray, Charlotte

Hoffmans-Gosset, Marie-Agnès

Humanitarna organizacija

Humanost

I

Identiteta
Individualizem
Involucija
Izobraženost
Izobraževalno združenje delavcev
Izobraževanje
Izobraževanje za delo
Izobraževanje za prostovoljno delo
Izobraževanje za življenje, delo in prostovoljno delo

J

Jare, Tamara
Javni sektor
Jung, Carl Gustav

K

Kastenbaum, Robert
Kneževič, Sanja
Kohli, Martin
Komunikacijske okoliščine
Konflikt
Konkurenčnost
Konvencija Kultura in zdravje
Krajnc, Ana
Kriza
Kroener, Stephan
Kultura
Kumerdej, Blaž

L

LACE
Lang, Jacques
L'institut de formation en soins infirmiers
Lokalna oblast
Lokalna pobuda
Lokalni razvoj
Lokalno okolje

M

Malraux, André
Marginalizirana skupina
Materialni položaj
Mediator v kulturi
Menedžment
Mentalne funkcije

Ministrstvo za kulturo in komunikacijo
Ministrstvo za zdravje in šport
Model organizacije starostnih obdobj
Modrost
Morin, Edgar
Motiv
Muzej

N

Nacionalni svet za prostovoljno delo
Načrt za javni uk
Narodni muzej Slovenije
Neformalno izobraževanje
Negotovost
Neplačano delo
Nesnovna kulturna dediščina
Nevladna organizacija
Nevladna prostovoljska organizacija
Norveška
Nove tehnologije

O

Občan
Občinska politika
Občutek dolžnosti
Obrobna družbena skupina
Odgovornost
Odraslost
 Mlajša odraslost
Odraščanje
Okolje
 grajeno okolje
 kulturno okolje
 naravno okolje
 politično in upravno okolje
Onkološki inštitut
Osebnostna celovitost
Osebnostna rast
Osveščanje

P

Paillat, Paul
Pariška freudovska šola
Participacija
Personal Town Tours
Plačano delo
Pokojnina

Politika

 Politika starosti in staranja

Polna zaposlenost

Post-moderna družba

Potreba

 primarna potreba

 Višja potreba

Poznejša leta življenja

Pravica

Prebivalstvena prihodnost Evrope

Prehodno življenjsko obdobje

Preventivna medicina

Prihodnost

Pripadnost

Prirodoslovni muzej Slovenije

Proces

Psihosocialni proces

Program pomoči

Program posvojenih babic in dedkov

Programska vsebina

Prosti čas

Prostor

Prostovoljstvo

 Prostovoljstvo starejših

 Prostovoljec

 Prostovoljka

 Prostovoljno delo

 Prostovoljska dejavnost

 Prostovoljska organizacija

 Prostovoljska pobuda

 Prostovoljski program

 Prostovoljsko delovanje

Psihološki položaj

Psihološki pritisk

Psihomotorična upočasnitev

Psihosocialna potreba

Q

Quetelet, Antoine

R

Računalniške spretnosti

Raziskovanje

Razvojno obdobje

Regresija

Resen prosti čas

Reynaud, Bénédicte

Roberts, Ken

Rod, rodovi

Rojek, Chris
Rouen

S

Sainsaulieu, Renaud
Scenarij
Sennett, Richard
Sintonična dispozicija
Skriti kurikulum
Skupina
Skupnost
 Ekonomska skupnost
 Lokalna skupnost
Slovenija
Slovenski etnografski muzej
Slovita trideseta leta
Smiljanić, Vera
Socialna pravica
Socialna vloga
Solidarnost
Solidarnostna pogodba
Sovjetska zveza
Staranje
 Dejavno staranje
 Demografsko staranje
 Staranje posameznika
 Staranje prebivalstva
Starajoča se družba
Starec
Starka
Starejši
Starejši človek
Starejši ljudje
Starejši odrasli
Stari
Starka
Starost
Stebbins, Robert
Stephen Kroener
Stereotip
Stereotipno mnenje
 Stopnja plodnosti
 Stopnja umrljivosti
Stopnja umrljivosti
Stopnja plodnosti
Storilnostna kultura
Storilnostna struktura
Storitev
Strpnost
Subotnik

Svetovanje
Integrirano svetovanje

Š

Študijski krožek
Švedska

T

Telo
Thévenet, Amédée
Tournier, Pau
Transakcijska analiza
Tretje življenjsko obdobje
Trg dela

U

Učenje
UKC
Umik od dela
Univerza za tretje življenjsko obdobje
Univerza za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani
Univerzitetni klinični center Ljubljana
Upokojitev
Upravni odbor
Urbani prostor
Uspeh
Ustvarjalnost

V

Vir
Vmesna skupnost
Vrednota

Z

Zadovoljstvo
Zakon iz leta 1901
Zakon o društvih
Zanimanje
ZDA
Znaš, nauči drugega
Zvestoba

Ž

Življenjski cikel
Življenjska filozofija

Življenjski krog
Življenjsko obdobje

LITERATURA IN VIRI

Anon (1989) *Izobraževanje starejših v Franciji. Poročilo za četrto mednarodno konferenco o izobraževanju odraslih, UNESCO, Paris 1985.* Ljubljana: Andragoško društvo Slovenije.

Anon (1997) *Combating Age Barriers in Employment, Research Summary,* European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.

Anon (2006) *Learning in Later Life, A Public Spending Challenge.* UK: NIACE.

Anon (2009) Intergenerational Solidarity. V: *Flash Eurobarometer 269.*

Anon: Flash Eurobarometer 269 on Intergenerational Solidarity.

Arendt, H. (1958) *The Human Condition.* Chicago: University of Chicago Press.

Beauvoir de, S. (1963) *Starost,* BIGZ, Beograd, 1963, str. 15.

Berne, E (1989) *Sta kažeš posle zdravo.* Beograd: Nolit.

Bois, J.-P. (1994) *HIstoire de la vieillesse.* Paris: PUF.

Bračun, R. (ur) (2009) Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje in muzeji z roko v roki: izobraževanje za razumevanje in uvajanje prakse starejših prostovoljnih kulturnih mediatorjev. **Ljubljana: Društvo za izobraževanje za tretje življenjsko obdobje.**

Bromley, D. (1974) *Human Ageing.* The Pinguine Group, London.

Caune, J. (2001) *La démocratisation culturelle: une médiation à bout de souffle,* Grenoble: Presses universitaires de Grenoble.

Caune, J. Pour une éthique de la médiation: le sens des pratiques culturelles, Presses universitaires de Grenoble. V : *Communication, Médias et sociétés.* 1999.

Chante, A. (2000) *99 réponses sur la culture et la médiation culturelle,* CRDP/CDDP Languedoc-Roussillon. François Hers, Le Protocole, Les presses du réel.

Clark, R.L. Spengler J.J. (1982) *Aspects économiques du vieillissement des hommes et des populations.* Paris: Economica.

Dittmann-Kholi, F. The construction of meaning in old age; possibilities and constraints. V: *Ageing in Society,* 10, 279-294,

- Dittmann-Kholi, F.** (1994). Psychogerontology and the meaning of life. Inaugural
- Durandal, J-Ph.V.** (2003) *Le Pouvoir gris. Sociologie des groupes de pression des retraités.* Paris:PUF.
- Erikson in drugi:** *Vital Involvement in Old Age.* Norton, New York, 1994.
- Findeisen, D.** (1995) *Jezikovna vzgoja starejših odraslih na Univerzi za tretje življenjsko obdobje.* Ljubljana: FF.
- Findeisen, D.** (1999) *Izobraževanje odraslih za življenje v njihovih poznejših letih.* Ljubljana: FF.
- Frankl, V.** (1990) *Liječnik i duša.* Zagreb: Krščanska sadašnjost.
- Freud, S:** (1980) *Nelagodnost v kulturi.* Beograd: Rad.
- Freud, S.** (1970) *Essais de Psychanalyse.* Paris: Payot .
- Gielle, J. and Elder, G.** (1998) *Methods of Life Course Research: Qualitative and quantitative approaches,* Thousand Island CA: SAGE.
- Guillemard, A.-M.** (1986) *Le déclin du social.* Paris: PUF.
- Henderson, P., Thomas, D.N.** (1994) *Skills In Neighbourhood Work,* 2nd ed. London: Routledge.
- Herfray, C.** (1988) *La vieillesse.* Paris: Epi-Desclée de Brouwer.
- Hoffmans-Gosset:** (1996) *Apprendre l'autonomie. Apprendre la socialisation.* Cronique sociale Lyon. Lyon.
- Hugonot, R.** (1989) *Politiques municipales du vieillissement et de la vieillesse.* Paris: ERES.
- Jung, C.G.** (1989) *O smislu i besmislu,* Beograd: Mandala.
- Kholi, M.** *Rethinking intergenerational solidarity in ageing societies.* Conference on Intergenerational Solidarity for Cohesive and Sustainable Societies, Brdo, Slovenia, April 27-29, 2008.
- Knežević, S.** (2007) *Izobraževanje starejših na Univerzi za tretje življenjsko obdobje za osebno rast in njihovo sodelovanje v družbi,* diplomsko delo- Ljubljana: FF Ljubljana.
- Krajnc, A. in drugi** (1992) *Kako smo snovali Slovensko univerzo za tretje življenjsko obdobje.* Ljubljana: UTŽO.
- Kroener, S. in drugi** (2008) *Demographic future of Europe.*
- Kump, S. Jelenc-Krašvec, S.**
- Lamizet, B.** (2000) *La médiation culturelle,* Paris: L'Harmattan.
- Ličen, N.**

Meyerson, L : *Ecrits*. PUF, Pariz, 1987, str. 76, 79.

Novšak, J. (2002) Izobraževalne aspiracije starejših odraslih v Posavski regiji: diplomsko delo, Ljubljana: FF.

Pailat, P. (1993) *Vieillessement et vieillesse*, PUF, Paris, 1993.

Pečjak, V. (1998) *Psihologija tretjega življenjskega obdobja*, Bled: samozaložba

Ramovš, J. (2008) Evropska in slovenska strategija starajoče se družbe in medgeneracijski menedžment staranja na delovnem mestu, Kapitalska družba, Ljubljana.

Roberts, K. (1981) *Leisure*, Longman, London.

Rojek, C. (2000) *Leisure and Culture*, Palgrave Macmillan, New York. Stebbins, R.

Ryff, C.D. & Essex, M.J. (1992). The interpretation of life experience and well-being; the sample case of relocation. *Psychology and Aging*, 7, 507-517.

Schwarz v: Mackie, D. M. in Hamilton, D. L. (1993) *Affect, Cognition, and Stereotyping*.

Shields, R. (1997), *Flow, Space and Culture*, št.1, letnik 1, str. 1-9.

Stebbins, R. (1992) *Amateurs, Professionals and Serious Leisure*, Montreal: McGill University Press

Šantej, A. (2000). Univerza za tretje življenjsko obdobje v očeh novinarjev in javnosti. Ljubljana: Univerza za tretje življenjsko obdobje.

Thevenet, A. *Le quatrième âge*, 2ème éd. PUF, 1989.

Tournier, P. (1980) *Učimo starjeti*, Oko tri ujutro, Zagreb.

Vanadrue, S. : "La socialisation de soi. Approche psychosociale, le sentiment de valeur personnelle", v: *La socialisation de l'enfance à l'adolescence*, H. Malewska-Peyre et P.Tap, ed., PUF, 1991.

Vincent, J. A. (2005) 'Understanding Generations: Political economy and culture in an ageing society', *British Journal of Sociology*, 56, 4, 579-99

Weber, M. (1978) *Die protestantische Ethik*, 2, Kritiken und Antikritiken, Gütersloher Verlagshaus Gerd, Mohn.

Whitebourne, S.K. (1986. *The Me I Know: A Study of Adult Identity*. New York: Springer Verlag.

Gielle, J. and Elder, G. (1998) *Methods of Life Course Research: Qualitative and quantitative approaches*, Sage, Thousand Island CA.

Kneževič, S. (2007) *Izobraževanje starejših na Univerzi za tretje življenjsko obdobje za osebnostno rast in njihovo sodelovanje v družbi, diplomsko delo*, FF, Ljubljana.

Krajnc, A. in drugi: (1992) *Kako smo snovali Slovensko univerzo za tretje življenjsko obdobje*, UTŽO, Ljubljana.

Kroener, S. in drugi (2008) Demographic future of Europe,

Novšak, J. (2002) Izobraževalne aspiracije starejših odraslih v Posavski regiji : diplomsko delo, FF, Ljubljana.

Peyrfitte, A. (2008) *La société de confiance*.

Ramovš, J.: (2008) Evropska in slovenska strategija starajoče se družbe in medgeneracijski menedžment staranja na delovnem mestu, Kapitalska družba, Ljubljana.

Roberts, K. (1981) *Leisure*, Longman, London.

Rojek,

C. (2000) *Leisure and Culture*, Palgrave Macmillan, New York. Stebbins, R. **Vincent, J. A.**

(2005) 'Understanding Generations: Political economy and culture in an ageing society', *British Journal of Sociology*, 56, 4, 579-99

Weber, M. (1978) *Die protestantische Ethik*, 2, Kritiken und Antikritiken, Gütersloher Verlagshaus Gerd, Mohn.